

Apjir/ e-ISSN: 2602-2893

Cilt: 4, Sayı: 2, 2020, ss. 119-144/ Volume: 4, Issue: 2, 2020, pp. 119-144

Journal homepage: <https://apjir.com/>

ARAŞTIRMA MAKALESİ/RESEARCH ARTICLE

GURLU SULTANI MUİZZEDDİN MUHAMMED B. BAHÂEDDİN SÂM'IN HİNDİSTAN SEFERLERİ

Vural ÖNTÜRK

Dr. Arş. Gör., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van

Research Assitant (PhD), Van Yüzüncü Yıl University, Van/Turkey

vuralonturk@yyu.edu.tr

orcid.org/0000-0003-2132-0305

Öz

Sultan Muizzeddin Muhammed, Gurlu hükümdarlarından Bahâeddin Sâm'ın oğludur. Ağabeyi Gıyâseddin Muhammed'in 599/1203 yılında vefatı üzerine Gurlular Devleti'nin on dördüncü hükümdarı olarak tahta çıkmıştır. Sultan Muizzeddin dönemine kadar devletin başkenti Fîrûzkûh'tu. Onun tahta çıkması ile birlikte yaklaşık otuz yıl önce ağabeyi Sultan Gıyâseddin tarafından yöneticiliğine tayin edildiği Gazne şehri Gurluların payitaht merkezi oldu. Sultan Muizzeddin hükümdarlık makamına geçtikten sonra ilk iş olarak devletin uhdesinde bulunan toprakları hanedan üyeleri arasında taksim etti. Ardından payitahtına dönerek Hindistan seferlerini gerçekleştirmek üzere hazırlıklara başladı. Gazneli Sultan Mahmud'un izlemiş olduğu fetih politikasına paralel bir anlayışla hareket eden Sultan Muizzeddin 602/1206 yılında vefat ettiğinde kaynaklarda kendisini Hindistan fütuhâtı ile özdeşleştirecek 11 sefere imza attı. Bu seferler Türk tarihi ve Gurlular Devleti açısından son derece önemli siyasî, ekonomik, dinî ve kültürel gelişmelerin ortaya çıkması ile neticelendi. Zira sultanın Kuzey Hindistan'da elde etmiş olduğu başarılar bölgede Türk kültürünün yerleşmesinin zeminini hazırladı. Öte yandan savaşlardan elde edilen ganimetlerle devletin refah seviyesi yükseldi. Bu çalışmada Sultan Muizzeddin'in hayatı, gerçekleştirmiş olduğu Hindistan seferleri ve bu seferlerin sonuçları ele alınmıştır.

Anaktar Kelimeler: Ortaçağ, Gurlular, Sultan Muizzeddin, Hindistan Seferleri.

INDIA EXPEDITIONS OF THE GHURID SULTAN MU'IZZ AL-DIN MUHAMMAD B. BAHÂ'AL-DIN SAM

Abstract

Sultan Mu'izz al-Din Muhammad is the son of Baha'al-Din Sam, one of the Ghurid rulers. Upon the death of his older brother Ghiyath al-Din Muhammad in 599/1203, he came to the throne as the fourteenth ruler of the Ghurids State. Until the period of Sultan Mu'izz al-Din, the capital of the state was Firuzkuh. With his ascension to the throne, the city of Gazne, where he was appointed as the ruler by his brother Sultan Ghiyath al-Din about thirty years ago, became the capital center of the Ghurids. After the transfer of Sultan Mu'izz al-Din to the reign,

the first thing was to divide the lands under the state's authority among the dynasty members. Then he returned to his capital and started preparations for India expeditions. Acting with an understanding parallel to the conquest policy followed by Sultan Mahmud of the Ghaznavid, Sultan Mu'izz al-Din signed 11 expedition that would identify him with the Indian conquests when he passed away in 602/1206. These expeditions resulted in the emergence of extremely important political, economic, religious and cultural developments in terms of Turkish history and The Ghurids State. Because the success of the sultan in North India prepared the ground for the establishment of Turkish culture in the region. On the other hand, the welfare level of the state increased with the loots obtained from wars. In this study, the life of Sultan Mu'izz al-Din, his Indian expeditions and the results of these expeditions were discussed.

Keywords: Medieval, The Ghurids, Sultan Mu'izz al-Din, India Expeditions.

Atf / Cite as: Öntürk, Vural. "Gurlu Sultanı Muizzeddin Muhammed b. Bahâeddin Sâm'ın Hindistan Seferleri". *Apjir* 4/2 (Ağustos 2020), 119-144.

Giriş

Tabakât-ı Nâsırî'de¹ ağabeyi Sultan Gıyâseddin'den üç yaş küçük olduğu bildirilen Sultan Muizzeddin, muhtemelen 538-539/1143-1144 yılında dünyaya geldi². Bu iki kardeş amcaları Gur sultanı Alâeddin Hüseyin Cihansûz döneminde (544-556/1149-1161) Garcistan'daki Veciristan Kalesi'ne hapsedildi, daha sonra tahta geçen Seyfeddin b. Hüseyin (556-558/1161-1163) onları serbest bıraktı. Kardeşlerden Gıyâseddin, Sultan Seyfeddin'in hizmetinde kalırken Muizzeddin, Bâmiyân'da bulunan amcası Fahreddin Mesûd'un yanına gitti. Gurlular Devleti'nin en önemli hükümdarlarından birisi olan Sultan Muizzeddin'in gençlik yılları hakkında kaynaklar farklı bilgiler aktarmaktadır. İbnü'l-Esîr, Muizzeddin ve Gıyâseddin'in amcaları Alâeddin Hüseyin tarafından Gur'un Sencer vilayetine vali tayin edildiğini söylemektedir. Müellife göre kardeşler vali tayin edildikleri şehri gayet iyi bir şekilde idare edip halkın takdirini kazandılar. Ancak onların yükselişini çekemeyen bazı fitneciler amcaları Sultan Alâeddin ile aralarına nifak soktu. Bunun sonucunda sultan ve yeğenleri arasında bir savaş meydana geldi ve neticede Sultan Alâeddin yenilgiye uğratıldı. Savaşın ardından Gıyâseddin ve Muizzeddin amcaları Alâeddin'i tahta oturtup kendileri de onun hizmetine girdiler. Bunun üzerine Sultan Alâeddin ağlayarak *bu iki delikanlı şayet ben galip gelseydim kendilerine yapmayacağım bir şeyi bana yaptılar* dedi ve hemen kadıyı çağırıp Gıyâseddin'i kendi kızıyla evlendirdi. Ardından damadını veliaht olarak tayin etti³.

¹ el-Cüzcânî, Ebû Amr Minhâcüddîn Osmân b. Sirâciddîn Muhammed, *Tabakât-ı Nâsırî*, I, (Tsh. Abdulhay Habibi), Encümen-i Târîh-i Afganistan, Kabil, 1342, 353.

² Muhammed Abdul Ghafur, *The Gorids History, Culture and Administration 543-612/1148-1215-16*, Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde der Philosophischen Fakultät der Universität, Hamburg, 1960, 87.

³ İbnü'l-Esîr, Ebû'l-Hasan İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, *el-Kâmil fi't-Târîh*, XI, (Çev. Abdülkerim Özeydin), Bahar Yayınları, İstanbul, 1987, 146.

Ancak açık bir şekilde görülüyor ki İbnü'l-Esîr'in vermiş olduğu bu bilgiler hatalıdır. Zira kardeşlerin savaş yapmaya mecbur kaldıkları amcalarının Alâeddin Hüseyin değil; Fahreddin Mesûd olduğu bilinmektedir⁴. Yine Sultan Gıyâseddin'in amcası Alâeddin Hüseyin'in kızı ile izdivacı da daha sonraki dönemlere tesadüf etmektedir⁵.

Târîh-i Güzide'den gelen bir rivayete göre de Muizzeddin Sultan Seyfeddin zamanında Belh valiliğine tayin edilmişti. Gıyâseddin ise amcası Sultan Alâeddin ve amcasının oğlu Sultan Seyfeddin dönemlerinde Gazne şehrinin yönetimi ile görevlendirilmişti.⁶ Ancak bu bilgilerde de yanlışlıklar vardır. Sultan Alâeddin Hüseyin 544/1149 yılında Gazneli sultanı Behramşâh (512-551/1118-1157) ile savaşarak Gazne şehrini ele geçirdi⁷. Fakat o, burada çok fazla durmayıp Sultan Sencer ile savaşa gitti. Sultan Alâeddin'in şehirden ayrılışını fırsat bilen Sultan Behramşâh Gaznevî Lahor'dan hareketle tekrar Gazne'yi ele geçirdi ve yaklaşık yedi yıl şehri elinde tutmayı başardı. Sultan Seyfeddin dönemine gelince; onun zamanında Gazne şehrinin Gur toprakları dâhilinde olmadığı bilinmektedir. Belh ise Oğuzların elinde olup, Sultan Seyfeddin ile savaşıp onu yenilgiye uğratanlar da bu Oğuzlardır⁸.

Son olarak *Târîh-i Firişte*'de Gıyâseddin ve Muizzeddin kardeşlerin Sultan Alâeddin Hüseyin döneminde Sence vilayetinin valiliğine tayin edildikleri bildirilmektedir. Esterabâdî eserinde onların amcaları ile aralarının bozulduğunu, amcalarının iki kardeşi Garcistan'da bir kaleye hapsedtiğini ve Sultan Seyfeddin'in tahta çıktıktan sonra bu iki kardeşi serbest bıraktığını ifade etmektedir⁹. Sultan Alâeddin Cihansûz'un ölümünden

⁴ Bu konuda detaylı bilgi için bkz.: Cüzcânî, I, 355; Mîrhând, Seyyid Hamîdüddîn Muhammed b. Burhânüddîn Hâvendşâh b. Kemâlüddîn, *Ravzatü's-Safâ fî Sîreti'l-Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ*, IV, (Neşr. Abbas Zeryab), İntişârât-ı İlmî, Tahran, 1338, 787; Hasan b. Şihâh b. Hüseyin Yezdî, *Câmiü't-Tevârih Hasenî*, Fatih, nr. 4307, vr. 255b; Hândmîr, Gıyâsüddîn Hândmîr b. Hâce Hümâmüddîn Muhammed b. Hâce Celâlüddîn Muhammed, *Târîhu Habibi's-Siyer fî Ahbâr-ı Efrâd-ı Beşer*, II, Kitabhâne-i Hayyâm, Tahran, 1333, 605; Vural Öntürk, *Gurlular Devleti'nin Siyasî Tarihi*, Van Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Van, 2020, 110-113.

⁵ el-Cüzcânî, I, 357.

⁶ Hamdullah Müstevfî, Ebû Bekir b. Ahmed b. Nasr Müstevfî Kazvîni, *Târîh-i Güzide*, (Tah. Abdü'l-Hüseyin Nevâhî), Müesseset-ü İntişârât-ı Emîr-i Kebîr, Tahran, 1387, 404.

⁷ Cüzcânî, I, 342; Esterabâdî, Muhammed Kasım Hinduşah, *Târîh-i Firişte*, (Musahhîh Muhammed Rıza Nasrî), Merkez Tahkikat Rayâne-i Kâime, İsfahan, t.y., 122; Hasan b. Şihâh b. Hüseyin, *Câmiü't-Tevârih Hasenî*, vr. 255b; Şemsüddin Muhammed el-Musevî, *Kitâb-ı Esâhhiü't-Tevârih*, Turhan Sultan, nr. 224, vr. 325a.; Ahmet Cevdet Paşa, *Kısas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1972, 322; Ghafur, *The Gorids*, 125; Reşidüddin Fazlullah Hemedânî, *Câmiü't-Tevârih*, (Çev.: Erkan Göksu-H. Hüseyin Güneş), Selenge Yayınları, İstanbul, 2011, 174.

⁸ İbnü'l-Esîr, XI, 240.

⁹ Esterabâdî, 128-129.

sonra tahta çıkan Sultan Seyfeddin babasının hapse attığı kuzenlerini serbest bırakmış ve Gıyâseddin Muhammed'i tekrar Since vilayet valiliği ile görevlendirmiştir¹⁰.

Kardeşlerin daha önce yukarıda belirtilen görevlere getirildiği ile alakalı Cüzcânî herhangi bir bilgi vermemektedir. Onun nakillerinden anlaşıldığına göre Sultan Seyfeddin'in onları serbest bırakmasından sonra Gıyâseddin sultanın hizmetinde kalırken Muizzeddin Bâmiyân'da bulunan amcası Fahreddin Mesû'd'un yanına gitmişti. Gıyâseddin Muhammed Sultan Seyfeddin'in Oğuzlarla olan savaşında onun yanında yer almıştı¹¹.

Sultan Seyfeddin döneminde Gurlular Devleti'nin dış siyasette uğraşmak durumunda kaldığı en önemli mesele bu sıralar Horasan'ın çeşitli bölgelerini yurt tutan Oğuzlar'dı. Dağınık Oğuz boylarının genişleme politikasının bir neticesi olarak ortaya çıkan coğrafi menfaatlerin uyuşmazlığı, kendilerini Gurlular ile karşı karşıya getirdi. Nihayetinde iki taraf arasında vuku bulan Dîzâk Savaşı'nda (558/1163) Gur ordusu sipehsâlârı Ebû'l-Abbas Şîş'in Sultan Seyfeddin'e ihanet edip onu yaralaması ile savaş Oğuzların ezici galibiyeti ile sonuçlandı. Sultan daha sonra savaş alanında bir Oğuz askeri tarafından öldürüldü¹².

Dîzâk Savaşı'ndan kurtulmayı başaran Gur askerleri Garcistan'a geldiler. Bunlar içerisinde Gıyâseddin Muhammed ve Sultan Seyfeddin'i yaralayıp Gur ordusunun yenilmesine sebep olan Ebû'l-Abbas da bulunmaktaydı. Gurlu ordusu Garcistan'ın merkez şehri Efsin'in Veraverd adlı kasabasına geldiklerinde Ebû'l-Abbas, Gıyâseddin Muhammed'i devletin yeni hükümdarı olarak tanıdığını bildirdi¹³. Gur ve Garcistan emîrlerinin yanı sıra ülkenin ileri gelenleri de Gıyâseddin Muhammed'in hükümdarlığını kabul ettiler. Ordu, payitaht Fîrûzkûh'a döndüğü zaman Gıyâseddin Muhammed, Sultanü'l-Âzam unvanıyla tahta çıkarıldı (558/1163)¹⁴ ve memleketin her yerinde adına hutbe okutuldu¹⁵.

Oğuzlarla yapılan muharebe ve Sultan Seyfeddin'in ölümünden sonra Sultan Gıyâseddin'in tahta çıktığını haber alan Muizzeddin Muhammed amcası Fahreddin Mesû'dan müsaade alarak¹⁶ Fîrûzkûh'a geldi¹⁷. O ağabeyinin hizmetine girip

¹⁰ Mohammad Habib, "Shihabuddin of Ghur", *Politics And Society During The Early Medieval Period, Collected Works of Professor Mohammad Habib*, New Delhi, 1981, 108.

¹¹ Cüzcânî, I, 353.

¹² İbnü'l-Esîr, XI, 240; Cüzcânî, I, 353; Hamdullah Müstevfî, *Târîh-i Güzide*, 404; Mîrhând, IV, 786; Hândmîr, II, 604; Esterabâdî, 129; Yusuf Hikmet Bayur, *Hindistan Tarihi*, I, TTK, Ankara, 1987, 253; Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, V, TTK, Ankara, 1991, 173; Ergin Ayan, *Horasan ve Civarındaki Oğuz Boyları*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2007, 96.

¹³ İbnü'l-Esîr, XI, 146; Cüzcânî, I, 354; Mîrhând, IV, 787; Kazvinî, 93; Bayur, I, 254.

¹⁴ Cüzcânî, I, 354; Fasihî, II, 727; Esterabâdî, 129.

¹⁵ İbnü'l-Esîr, XI, 146; Şemsüddin Muhammed el-Musevî, *Kitâb-ı Esâhhü't-Tevârih*, vr. 326b.

¹⁶ Ergin Ayan Hasan Yezdi'nin *Câmü't-Tevârih Hasenî* adlı eserinden istifadeyle Muizzüddin Muhammed'in Fahreddin Mesû'd'un yanından kaçarak önce Germsîr'e ardından da Büst hâkimi Tuğrul Tegin'in yanına

*Sercândârlık*¹⁸ görevine tayin edildi¹⁹. Ayrıca kendisine Kacûran ve Estiyâ şehirlerinin sorumluluğu verildi²⁰.

Gazneliler Devleti'nin payitahtı olan Gazne 559/1163-1164 yılından itibaren Oğuz hâkimiyeti altında bulunmaktaydı²¹. Gazneli mülküne ait olan Tekinâbâd'ın Gurlular tarafından ele geçirilmesinden sonra (561-562/1165-1166) Sultan Gıyâseddin buranın yönetimini kardeşi Muizzeddin'e bıraktı ve o da 569/1173-1174 yılına kadar Oğuzlar üzerine çeşitli saldırılar düzenledi. Sultan Gıyâseddin Gazne şehrinin Oğuzlardan temizlenmesi için süvarilerine baskın ve yağma yapmaları yönünde yetki verdi. Ardından Gur ve Horasan'dan topladığı büyük bir ordu ile harekete geçti. Ordu içerisinde Halaç askerleri de bulunmaktaydı²². İlk olarak Zâvul ve ona bağlı yerler ele geçirildi. Daha sonra Gur ordusu Gazne üzerine yürüdü. Oğuzlar şehir dışında Gurlulara karşı mukavemet gösteremeyeceklerini anlayıp geri çekildiler ve kazmış oldukları siperlerde Gur birliklerine karşı koymaya başladılar. Oğuzlar burada müthiş bir direniş gösterdiler. Hatta savaşın ilk safhasında Gurlulara karşı üstün gelmeyi başardılar. Cüzcânî, Oğuzların bir ara Sultan Gıyâseddin'in hükümdarlık sancağını ele geçirdiklerini belirtmektedir²³. Gur ordusunun sağ ve sol kanatları kendi hükümdarlık sancaklarını Oğuzların saflarında görünce Oğuzların merkezine saldırılması emrinin verilmiş olduğunu zannederek hamle yaptılar ve savaşa devam ederek sancağı tekrar geri almayı başardılar²⁴.

gittiğini ifade etmektedir. Burada Türklerden bir grup Muizzüddin'e hürmet göstermiştir. Bu ifadede adı geçen Tuğrul Tegin Büst'ün Oğuz valisi olmalıdır. Bkz.: Ayan, *Oğuz İsyarı*, 103.

¹⁷ Cüzcânî, I, 353; Hasan b. Şihâh b. Hüseyin, *Câmiü't-Tevârih Hasenî*, vr. 255b; Mîrhând, IV, 787; Bayur, I, 254.

¹⁸ Ordu teşkilat unsurlarından olan *Sercândâr* kelimesi Farsça üç kelimenin birleşmesinden oluşmaktadır. *Ser* baş, *Cân* silah ve *dâr* da sahip manalarını ifa etmektedir. Bu kelime koruyucu birliği baş muhafızı anlamına gelmektedir. *Sercândâr* sürekli kılıçlı olarak Sultan'ın huzurunda durmaktaydı. Selçuklularda hükümdar ve sarayın muhafazasına memur kuvvetlerin komutanı olarak görülen bu vazîfenin Gaznelilerde de görüldüğü tahmin edilmektedir. Ancak Selçuklularda *Sercândâr* yerine *Emîr-i cândâr* kelimesinin kullanıldığı bilinmektedir. Bkz.: Mehmet Kanar, *Farsça-Türkçe Sözlük*, Say Yayınları, İstanbul, 2015, 551, 686, 870; Hanefi Palabıyık, "Gaznelilerin Hindistan Seferleri", *Ekev Akademi Dergisi*, 11/XXXII, 2007, 179; Aydın Taneri, "Candar", *DİA*, VII, İstanbul, 1993, 145.

¹⁹ Esterabâdî, Muizzeddin Muhammed'in sipehsâlârlık görevine getirildiğini söylemektedir. Bkz.: Esterabâdî, 129.

²⁰ Cüzcânî, I, 354.

²¹ İbnü'l-Esîr Gazne'nin Gurlular tarafından ele geçirilmesini 547/1152-1153 yılı olayları arasında vermekte ve bu şehrin 15 yıldır Oğuz hâkimiyetinde bulunduğunu söylemektedir. Ancak daha önce de ifade edildiği gibi müellif Gurlulara dair verdiği bilgilerde kronolojik hata olduğunu bizzat kendisi söylemektedir. Esasen Oğuzlar yaklaşık 11 yıl boyunca Gazne'de varlıklarını devam ettirmişlerdi. Bkz.: İbnü'l-Esîr, XI, 147.

²² İbnü'l-Esîr, XI, 147.

²³ Cüzcânî, I, 358.

²⁴ İbnü'l-Esîr hükümdarlık sancağı ile ilgili olarak Cüzcânî'nin tam aksine bilgi vermektedir. O, savaşın gidişatını şöyle değerlendirmektedir: *Askerler Gazne üzerine yürüdüler, Oğuzlar da onların karşısına çıkıp savaşa tutuştular. Gurlular mağlup oldu, fakat Şihâbüddin (Burada adı geçen Şihâbüddin daha sonra Muizzeddin unvanını alacak olan Sultan Gıyâseddin'in kardeşidir) sabırla savaşı sürdürdü. Oğuzların mağlup birliklerin peşinden gittiğini gören Şihâbüddin yanında sebat eden askerlerle birlikte Oğuzların alemdarına saldırdı ve onu öldürüp sancağı ele geçirdi, onu o*

Bu andan itibaren savaşın gidişatı Gurlular lehine dönmeye başladı. Çok geçmeden Oğuzlar büyük bir hezimete uğratıldılar. Gur birlikleri her yönden ilerleyerek Oğuzların siperlerini tahrip ettiler. İbnü'l-Esîr, Sultan Gıyâseddin'in bu savaşa bizzat katılmayıp kardeşi Muizzeddin'i gönderdiğini söylemektedir²⁵. Cüzcânî'de geçen *Oğuzların yenildiğine dair haberler Sultan Gıyâseddin'e ulaştığında o geri döndü*²⁶ cümlesi ise İbnü'l-Esîr'in verdiği bilginin hilafıdır. Nitekim diğer kaynaklarda da Sultan Gıyâseddin'in bu savaşa katıldığına dair bilgiler mevcuttur. Ancak İbnü'l-Esîr ve Cüzcânî'nin verdiği bilgiler karşılaştırıldığında Sultan Gıyâseddin'in savaşın belli bir aralığında gözden kaybolarak ordunun sevk ve idaresi ile meşgul olduğu sonucu çıkarılabilir.

Nihayetinde Sultan Gıyâseddin'in yeni birlikleri takviye etmesiyle Oğuzlar Gazne'de tam bir yenilgiye uğratıldıktan başka uzun bir süredir ellerinde tuttukları Gazne şehri böylece Gurluların hâkimiyeti altına geçmiş oldu (569/1173-1174)²⁷. Gurlulara dair önemli kaynaklardan birisi olan *Târîh-i Firişte* adlı eserde Gazne şehrinin fetih tarihi 567/1171-1172 yılı olarak gösterilmektedir. Dahası eserin müellifi şehrin bu dönemde tekrar Sebüktegin oğullarının eline geçtiğini, Sultan Gıyâseddin'in Gazneli Sultanı Hüsrev Melik üzerine yürüdüğünü ve Gazne'yi onun emîrlерinin elinden aldığını ifade etmektedir²⁸. Ancak Gazne'nin bu dönemde Oğuzların elinde olduğuna şüphe yoktur. *Târîh-i Firişte*'de verilen tarihin de diğer kaynaklarla karşılaştırıldığında hatalı olduğu görülmektedir²⁹.

Gazne Oğuzlardan tamamıyla arındırılıp Gur topraklarına dâhil edildikten sonra Sultan Gıyâseddin şehrin hâkimiyetini kardeşi Muizzeddin'e bırakıp bilâhare payitaht Fîrûzkûh'a döndü³⁰. Muizzeddin'in burada özerk bir yönetim tesis etmesi ile Gurlular Devleti'nin Gazne şubesi kurulmuş oldu³¹. Asıl egemen Gur Sultanı Gıyâseddin idi ve o Sultanü'l-Âzam

vaziyette bıraktı. Bu sırada Oğuzlar geri döndüler, fakat Şihâbüddin'in yaptıklarından habersizlerdi. Sancaklarını istemek için geldiler, Şihâbüddin de Oğuzlardan gelen her taifeyi öldürdü ve böylece büyük bir kısmının hakkından geldi. Daha sonra Gazne'ye girdi ve şehri teslim alıp halkına çok iyi davrandı, adaletle hükmetti. Bkz. İbnü'l-Esîr, XI, 147.

²⁵ İbnü'l-Esîr, XI, 147.

²⁶ Cüzcânî, I, 358.

²⁷ Şemsüddin Muhammed el-Musevî, *Kitâb-ı Esâhhü't-Tevârih*, vr. 326b.; el-Bedâunî, Abdu'l-Kadir İbn Mülûk Şah, *Müntehâbü't-Tevârih*, (İng. Terc. George S.- A. Ranking), Renaissance Publishing House, Delhi, 1986, 64. Badâunî, *O büyük kardeşi Gur, Irak ve Horasan hükümdarı Sultan Gıyâseddin'in nâibi olarak 569 yılında Gazne'de tahta çıktı. Adına hutbe okutulup para basıldı* demektir.

²⁸ Esterabâdî, 129.

²⁹ Ergin Ayan'a göre bu durumun sebebi müellifin belki Gazne'deki hükümdar ailesinin Oğuz Türklerinden olduğunu hesaba katması ile izâh edilebilir. Bkz. Ayan, *Oğuz İsyanı*, 146.

³⁰ Fasîh Hâfî, Ahmed b. Muhammed, *Mücmel-i Fasîhî*, II, (Tash. Muhsin Nâci Nasrabâdî), Esâtir, Tahran, 1384, 735.

³¹ Hamdullah Müstevfî ve Yahya Kazvinî diğer kaynakların aksine bilgiler vermektedirler. Her iki kaynağa göre de ilk olarak Herat şehri fethedilmiştir ve Sultan Gıyâseddin kardeşi Muizzeddin'e Herat naipliğini vermiş, kendisi Gazne'yi başkent yapmıştır. Bkz. Hamdullah Müstevfî, *Târîh-i Güzide*, 404; Yahya Kazvinî, Yahya b. Abdüllatif, *Lubbû't-Tevârih*, İntişârât-ı Bünyâd, Tahran, 1343, 93.

unvanına sahipken kardeşi Muizzeddin'e Sultanü'l-Muazzâm unvanını vermişti³². Sultan Muizzeddin Gazne'de sadece idaresi altındaki halkın durumun iyileştirmekle kalmadı, Hindistan'ın zengin bölgelerini fethederek büyük başarılar elde etti. Hindistan fütuhâtından elde edilen ganimetle iki kardeş ekonomik yönden güçlerini artırdılar. Gazne bir kültür ve eğitim merkezi olarak yeniden canlandı³³.

Sultan Muizzeddin Muhammed b. Sâ'm'ın siyasî ve askerî faaliyetlerini iki kısımda incelemek gerekmektedir. Bunlardan birincisi onun meliklik dönemidir. Bu dönem Gurluların 569/1173-1174 yılında Gazne şehrini ele geçirmeleri ile başlayıp Sultan Gıyâseddin'in vefat tarihi olan 599/1203 yılına kadar devam eder. İkincisi ise Sultan Muizzeddin'in, ağabeyinin ölümünden sonra Gur tahtına geçmesi ile başlar ve kendisinin ölüm tarihi olan 602/1206 yılına kadar devam eder.

Sultan Muizzeddin Gazne'yi hâkimiyeti altına aldıktan sonraki bir yıl içerisinde şehre komşu bölgeleri de itaat ettirmeye muvaffak oldu. 570/1174-1175 yılında Hindistan yolu üzerinde önemli bir konuma sahip olan Gerdiz'i³⁴ fethetti³⁵. Böylece Hindistan'a düzenleyeceği seferler için önemli bir üs noktasını ele geçiren Sultan Muizzeddin 571/1175-1176 yılında Hindistan seferlerine başladı.

Sultan Muizzeddin'in Hindistan Seferleri

Sultan Muizzeddin, bölgesinde hâkimiyetini tam anlamıyla tesis ettikten sonra Gazneli Sultan Mahmud gibi Hindistan seferlerine başladı³⁶. *Târîh-i Firişte*'ye göre Muizzeddin, Hindistan seferlerini Fîrûzkûh tahtında bulunan ağabeyinin izni ile gerçekleştirdi³⁷. Fernand Grenard ve Salim Cöhce ise Sultan Muizzeddin'in Hindistan'a yönelmesindeki temel sebebin bu dönemde Gürgeç merkezli Harezmsâhlar Devleti'nin varlığı ve Horasan'ı tehdit edecek kadar güce sahip olmasından ileri geldiğini belirtmektedirler³⁸. Bu dönemde Kuzey Hindistan'da belli başlı dört racalık bulunmaktadır. Bunlar Delhi, Kannauç, Ecmir ve Kalincar racalıklarıdır. Delhi Racalığı'nın Ecmir Racalığı'na

³² İbnü'l-Esîr, XI, 147; Cüzcânî, I, 358; Mîrhând, VI, 787; Hândmîr, II, 606; Esterabâdî, 129; Bayur, *Hindistan Tarihi*, I, 255.

³³ İktidar Husayn Sıddîki, "Gurlular", *DîA*, XIV, İstanbul, 1996, 209.

³⁴ Gazne ve Hindistan arasında bulunan Gerdiz şehri bir dağın zirvesinde kurulmuş olup güçlü bir kaleye sahiptir. Bkz.: *Hudûdü'l-Âlem Mine'l-Meşrik İle'l-Mağrib*, (Çev. Abdullah Duman-Murat Ağarı), Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2008, 45.

³⁵ İbnü'l-Esîr, XI, 147; Cüzcânî, I, 396; Neslihan Durak, *Hindistan'a Kuzeyden Yapılan Seferler*, ASAM, Ankara, 2000, 69.

³⁶ Wolseley Haig, "Mu'izz'ud'din Muhammed Bin Sam of Ghur and the Earlier Slave Kings of Delhi", *The Cambridge History of India*, III, Delhi, 1958, 38.

³⁷ Esterabâdî, 129.

³⁸ Fernand Grenard, *Babur*, (Nşr. Orhan Yüksel), MEB Yayınları, İstanbul, 1971, 130; Salim Cöhce, *Şemsi Melikleri*, 16.

katılmasıyla da bu racalık Hindistan'ın en güçlü siyasî teşekküllerinden biri haline gelir. Bu sebeple Ecmir Racalığı Sultan Muizzeddin'in Hindistan seferlerinde karşılaştığı en büyük düşmanı olacaktır³⁹.

Multan Seferi

Sultan Muizzeddin ilk seferini Multan'a⁴⁰ gerçekleştirdi. Multan bu dönemde Karmatîlerin elindeydi. Onlar uzun bir süredir şehri ellerinde tutuyorlardı. 571/1175-1176 yılında Gazne'den harekete geçen Gurlu kuvvetleri Multan'ı almaya muvaffak olup burasını Karmatîlerden temizlediler⁴¹. *Tabakât-ı Nâsiri*'ye göre aynı yıl, halkın çoğu Müslüman olan Sankran Kabilesi⁴² isyan etti. Bu isyan bir yıl boyunca devam etti. 572/1176-1177 yılında Sultan, Sankran Kabilesi üzerine göndermiş olduğu orduyla isyanı bastırıp âsileri kılıçtan geçirdi. Cüzcânî öldürülenlerin çoğunun Müslüman olduğunu belirtmektedir⁴³. Sankranlılar tedip edildikten sonra Gur orduları Multan'ın 112 km. güneybatısında bulunan Uçç⁴⁴ üzerine yürüdü. Uçç Racası kalesine çekilip savunma pozisyonu aldı. Sultan Muizzeddin şehrin dışına ordugâhını kurup muhasara levazımını getirtti. Ancak kısa süre sonra savaşarak şehrin ele geçirilmesinin zor olduğunu anlayan Sultan Muizzeddin bir adamını gizlice Raca'nın eşine gönderdi. Ona kocasını teslim ettiği takdirde kendisini cihanın melikesi yapacağını ve onunla evleneceğini bildirdi. Kadın *benim kocalığa liyakatim kalmadı. Ama güzellik ve letafet sahibi bir kızım var. Eğer melik benim kızımı nikâhına almayı kabul ederse Raca'yı def ederim* cevabını verdi. Muizzeddin bu teklifi kabul edince kadın, birkaç gün içerisinde kocasını zehirleyerek öldürüp şehri teslim etti⁴⁵. Sultan vadettiği gibi kızla evlendi ama onu annesinden ayırmaya vicdanı elvermedi. Daha

³⁹ Neslihan Durak, *Hindistan'a Kuzeyden Yapılan Seferler*, 68.

⁴⁰ İndus nehrinin kollarından Çinâb suyunun doğusundaki bir ovada Hint alt kıtasının Orta Asya'ya açılan güzergâhında bulunur. Multan adı daha önce kullanılan Mulasthân'ın değişmiş şeklidir. Bilinen tarihi milattan önce 326'da burayı istilâ eden Makedonya'lı İskender'le başlamaktadır. V. yüzyıldan sonra Hindu Rai hanedanının hâkim olduğu şehrin Müslümanlar tarafından fethi 94/712 yılında Sind fâtihi Muhammed b. Kâsım es-Sekafî tarafından gerçekleştirilmiştir. Bkz. Azmi Özcan, "Multan", *DİA*, XXXI, İstanbul, 2006, 548.

⁴¹ Cüzcânî, I, 396; Mîrhând, IV, 788; Hândmîr, II, 607; Esterabâdî, 129; Şemsüddin Muhammed el-Musevî, *Kitâb-ı Esâhhü't-Tevârih*, vr. 326a.; Wolseley Haig, "Mu'izz'ud'din Muhammed Bin Sam", 38; Ishwari Prasad, *A Short History of Muslim Rule in India From the Conquest of Islam To the Death of Aurangzeb*, Indian Press, Allahabad, 1931, 66; Bayur, *Hindistan Tarihi*, I, 257; Neslihan Durak, *Hindistan'a Kuzeyden Yapılan Seferler*, 69.

⁴² Yusuf Hikmet Bayur, Sankran Kabilesi'nin Oğuzların bir boyu olduğu yönünde bilgiler bulunduğunu belirtmektedir. Ancak buna dair herhangi bir kaynak göstermemektedir. Bkz. Bayur, *Hindistan Tarihi*, I, 257. O, bu bilgileri muhtemelen Fasihî'nin *Mücmel-i Fasihî* adlı eserinden almaktadır. Nitekim Fasihî'de geçen kayıtlara göre de Sankranlılar Oğuzlardan bir kavimdir. Bkz. Fasihî, II, 736.

⁴³ Cüzcânî, I, 396.

⁴⁴ Neslihan Durak, S. A. Ruben'in "Station During The Early Period of Muslim Rule in Hind-Pakistan" adlı makalesinden naklen, Uçç Kalesi'nin güçlü duvarlarla korunmakta olduğunu, Pencap nehirlerinin birleştiği yere kadar uzandığını ve Bhatti Racputlarının en güçlü kalesi konumunda bulunduğunu belirtmektedir. Bkz. Neslihan Durak, *Hindistan'a Kuzeyden Yapılan Seferler*, 69, d.n. 17.

⁴⁵ İbnü'l-Esîr, XI, 150.

sonra ikisini de Gazne'ye gönderdi. Kadın burada keder ve hüsrandan öldü. Kızı da uzun süre yaşamadı o da iki yıl sonra öldü⁴⁶. Sultan Muizzeddin Uçç ve Multan'ı Sipehsâlâr Ali Kirmac'a teslim edip Gazne'ye döndü⁴⁷.

Nehrvale (Gücerat) Seferi

Sultan Muizzeddin 574/1178-1179 yılında ikinci Hindistan seferini gerçekleştirdi. Bu sefer, zenginlikleri ile ünlü Nehrvale⁴⁸ üzerine yapıldı. Gurlu orduları Multan ve Uçç üzerinden ilerlediler. Nehrvale Racası Bhimdiv yaşlı birisiydi. Ordusunda sayısız askeri ve birçok fili vardı. Gur ordusunun yolu Nadullu Kelhan'da kesildi. Yerli Racalar birleşerek Müslümanlara karşı amansız bir mücadeleye girdiler. Onların desteğini alan Raca Bhimdiv, Sultan Muizzeddin'e Kuzey Hindistan'daki ilk yenilgisini tattırdı. Birçok Müslümanın öldürüldüğü bu savaştan sonra sultan güçlkle Gazne'ye ulaşabildi⁴⁹.

Furşor Seferi

Nehrvale'de alınan yenilgiye rağmen Sultan Muizzeddin Hindistan seferlerine devam etti. 575/1179-1180 yılında Gurlular Furşor üzerine yürüdü. Sultanın katılmadığı bu seferde de büyük bir başarı elde edildi ve Furşor itaat altına alındı⁵⁰.

Birinci Lahor Seferi

Sultan Gıyâseddin'in Gazne'yi fethedip buraya kardeşi Sultan Muizzeddin'i yerleştirmesinden sonra (569/1173-1174) Gazneliler Hindistan taraflarına çekildiler. XI. yüzyıl Türk-İslâm tarihinin önde gelen devletlerinden biri olan Gazneliler şimdi Pencap yöresinde başkent Lahor⁵¹ olmak üzere hâkimiyetlerini sürdürmekteydiler⁵². 576/1180-

⁴⁶ Esterabâdî, 129-130; Wolseley Haig, "Mu'izz'ud'din Muhammed Bin Sam", 38-39.

⁴⁷ Esterabâdî, 129-130; Cüzcânî, I, 396; M. Longworth Dames, "Gurîler", *İ.A.*, IV, İstanbul, 1997, 828; Thomas Keightley, *A History of India From The Earliest Times To The Present Day*, London 1847, 10; Bayur, *Hindistan Tarihi*, I, 257; Ishwari Prasad, *A Short History of Muslim*, 66; Neslihan Durak, *Hindistan'a Kuzeyden Yapılan Seferler*, 69.

⁴⁸ Hindistan'ın kuzeybatısında yer alan Gücerât güneyde ve batıda Umman denizine açılmaktadır. Kuzeybatısında Pakistan İslâm Cumhuriyeti, kuzeyinde Racastan, doğusunda Medya Pradeş güneydoğusunda Maharâştta eyaletleri bulunmaktadır. Yüzölçümü 196.024 km² dir. Bkz. Khalîq Ahmad Nızamı, "Gücerât", *DİA*, XIV, İstanbul, 1996, 171.

⁴⁹ Esterabâdî, 130; Cüzcânî, I, 397; Fasihî, II, 738; Abdu'l-Kadir İbn Mülûk Şah el-Badâunî, *Müntehâbü't-Tevârih*, (İng. Terc. George S. A. Ranking), Renaissance Publishing House, Delhi 1986, 66; Hoca Nizâmüddin Ahmed, *Tabakât-ı Ekberî*, (İng. Terc. B. De), Kalkütta, 1913, 36; Edward Clive Bayley, *The History of India As Told By Its Own Historians The Lokal Muhammadan Dynasties -Gujarat-*, London, 1886, 35; M. S. Nateson, *Pre-Mussalman India*, New Delhi, 2000, 111; Ishwari Prasad, *A Short History of Muslim Rule in India*, 66; Thomas Keightley, *A History of India*, 10; Neslihan Durak, *Hindistan'a Kuzeyden Yapılan Seferler*, 69-70.

⁵⁰ Cüzcânî, I, 397; Şemsüddin Muhammed el-Musevî, *Kitâb-ı Esâhhü't-Tevârih*, vr. 326a.

⁵¹ Pakistan'ın batı kesimindeki en büyük yerleşim birimi ve Pencap eyaletinin merkezi olup İndus ırmağının kollarından Ravi'nin sol kıyından kurulmuştur. Bkz. Saiyid Athar Abbas Rızvî, "Lahor", *DİA*, XXVII, Ankara, 2003, 57.

1181 yılında Sultan Muizzeddin, birinci Lahor seferini gerçekleştirdi. Bu dönemde Gazneliler tahtında Hüsrev Melik (555-582/1160-1186) bulunmaktaydı. Gazneliler Devleti'ni eski gücüne kavuşturacak kudrete sahip olmayan Hüsrev Melik'e karşı her yerde Türk ve yerli emîrlere yüz çevirmişti. Hüsrev Melik ise zamanını içki ve eğlence ile geçirmekteydi. Sultan Muizzeddin Sind Nehri'ni geçip Lahor'u kuşattı. Horasanlılardan ve Gurlu askerlerinden müteşekkil müttefik kuvvetler karşısında bir başarı elde edemeyeceğini anlayan Hüsrev Melik anlaşma yolunu tercih etti. O, oğullarından birini ve bir filini Sultan Muizzeddin'e göndermek suretiyle bir anlamda tabiiyetini bildirmiş oldu⁵³. Esterabâdî'ye göre sultan savaşarak bir netice elde edemeyeceğini anlayınca Hüsrev Melik ile anlaşma yolunu kendisi tercih etmiş, o da bunu memnuniyetle karşılamıştı. Hüsrev Melik'in rehin olarak gönderdiği küçük yaşta oğlunun ismi de Melikşâh'ti⁵⁴. Badâunî de iki taraf arasında uzun süre yazışmalar yapıldıktan sonra sulhun gerçekleştiğini bildirmektedir⁵⁵. İbnü'l-Esîr'de geçen bilgiler diğer kaynaklara göre farklılık arz etmektedir. Buna göre; Sultan Muizzeddin şehri kuşattıktan sonra Hüsrev Melik'e bir ordu gönderip teslim olmasını istedi. Teslim olması karşılığında aile efradına ve mallarına dokunmayacağına dair de vaatte bulundu. Hatta Sultan Gıyâseddin adına hutbe okutursa kızını da Hüsrev Melik'in oğlu ile evlendireceğini bildirdi. Ancak Hüsrev Melik bu teklifi kabul etmeyince muhasara kuvvetli bir şekilde devam etti. Şehir halkı ve askerler bu durumu görünce efendileri Hüsrev Melik'i desteklemekten vaz geçip onu kendi hâline terk ettiler. Hüsrev Melik, halkı nezdinde ortaya çıkan huzursuzluğu fark edince şehrin kadısıyla hatibini Sultan Muizzeddin'e gönderip kendisi için emân diledi. Sultan da kabul edip sözünde duracağına dair ant içti. Bunun üzerine Hüsrev Melik, Muizzeddin'in huzuruna çıktı. Gurlular da şehre girdiler. Hüsrev Melik bu vaziyette Muizzeddin'in yanında iki ay kaldı, saygı gördü, daha sonra Sultan Gıyâseddin'in elçisi Muizzeddin'in yanına gelip Hüsrev Melik'in kendisine gönderilmesini istedi⁵⁶. İbnü'l-Esîr'in aktardığı bilgilerin kalan kısmı üçüncü Lahor seferinde anlatılacaktır. Netice itibarı ile Gaznelilerin son temsilcisini metbûiyet altına alan Sultan Muizzeddin Gazne'ye döndü.

Dival Seferi

⁵² C. E. Bosworth, "The Early Islamic History of Ghur" *The Medieval History of Iran, Afghanistan and Central Asia*, London, 1961, 116; Bayur, *Hindistan Tarihi*, I, 258; Erdoğan Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, TTK, İstanbul, 2007, 91.

⁵³ Cüzcanî, I, 397; Şemsüddin Muhammed el-Musevî, *Kitâb-ı Esâhhü't-Tevârih*, vr. 326a.

⁵⁴ Esterabâdî, 130.

⁵⁵ Badâunî, *Müntehâbü't-Tevârih*, 66.

⁵⁶ İbnü'l-Esîr, XI, 147-148.

Dival, Sind Ülkesi'nin kıyı kesiminde bulunan şehirlerinden birisidir. O dönemde büyük bir ticaret ağına sahip olan bu şehre çok miktarda deniz ürünleri getirilmekteydi⁵⁷. Sultan Muizzeddin'in bizzat katılmayıp ordularını gönderdiği bu sefer 578/1182-1183 yılında gerçekleşti. Gurlular, Dival ile birlikte kıyı şeridinde bulunan diğer bazı şehirlere hâkim olup önemli oranda ganimet ele geçirdikten sonra geri döndüler⁵⁸.

İkinci Lahor Seferi

581/1185-1186 yılında Gurlular altıncı Hindistan seferini gerçekleştirdiler. Bu sefer daha önce metbûiyet altına alınmış olup Gaznelilerin hâkim bulunduğu Lahor üzerine yapıldı. Kısa süre içerisinde şehrin tamamı perişan halde bırakılıp yağmalandı. Sultan Muizzeddin Gazne'ye dönerken Ravi ve Çenap nehirleri arasında bulunan⁵⁹ Sialkot Hisarı'nın onarılmasını emretti. Gurlu ileri gelenlerinden Hüseyin b. Harmil'i Sialkot Hisarı müdafaasına memur tayin eden sultan, bilâhare payitahtına döndü⁶⁰.

Üçüncü Lahor Seferi ve Gaznelilerin Sonu

İkinci Lahor seferinden sonra Gur sultanının Gazne'ye dönmesini fırsat bilen Hüsrev Melik, Gokhar kabilelerinin desteğini alarak Sialkot Hisarı'nı kuşattı. O böylece bir kez daha bağımsızlığını ilan etmiş oluyordu. Ancak uzun süre devam eden kuşatmaya rağmen bir netice elde edemeyen Hüsrev Melik Lahor'a döndü. Sialkot kuşatmasına dair haberler Sultan Muizzeddin'e geldiğinde o yedinci Hindistan/Üçüncü Lahor seferini gerçekleştirmek üzere 582/1186-1187 yılında harekete geçti. Muizzeddin bu hareket öncesinde bir hileye başvurarak Hüsrev Melik'in oğlu Melikşâh'ı babasının yanına gitmek üzere serbest bırakmıştı. Ancak adamlarına şehzadeyi iyice sarhoş etmelerini emretmişti. Hüsrev Melik oğlunun geleceğini haber alınca kendisini eğlenceye kaptırdı. Bu arada Sultan Muizzeddin yirmi bin kişiden oluşan ordusuyla Melikşâh'tan önce Lahor'a gelerek Hüsrev Melik'i ve daha sonra da Melikşâh'ı esir aldı. Siyasî olarak hiçbir gücü kalmayan Gaznelilerin son temsilcisi Hüsrev Melik'in esir alınmasıyla birlikte bu devletin Lahor kolu da tarih sahnesinden çekilmiş oldu. Hüsrev Melik tevkif edildikten sonra Fîrûzkûh'ta

⁵⁷ *Hudûdü'l-Âlem*, 79.

⁵⁸ Cüzcânî, I, 397; Esterabâdî, 130; Badâunî, *Müntehâbü't-Tevârih*, 66; Hoca Nizâmüddin Ahmed, *Tabakât-ı Ekberî*, 37.

⁵⁹ Hoca Nizâmüddin Ahmed, *Tabakât-ı Ekberî*, 37; Esterabâdî, 130.

⁶⁰ Cüzcânî, I, 398; Ishwari Prasad, *A Short History of Muslim Rule in India*, 66.

bulunan Sultan Gıyâseddin'e gönderildi⁶¹. Gaznelilerin sahip oldukları son toprakları da ele geçiren Gurlular, onların cihad geleneklerinin de mirasçısı haline geleceklerdir⁶².

Lahor, Multan valisi sipehsâlar Ali Kirmac'a iktâ edildi⁶³. Ayrıca Cüzcânî'nin babası Mevlana Sırâcüddin Minhâc da Hindistan ordusu genel kadılığına tayin edildi. Sultan Muizzeddin kendisini hil'ât ile taltiflendirdi. Cüzcânî, babasının mahkeme kayıtlarının 12 deve ile taşındığını bildirmektedir⁶⁴.

Hüsrev Melik'e gelince, o kısa bir süre Sultan Muizzeddin'in yanında kaldıktan sonra Sultan Gıyâseddin Fîrûzkûh'a gönderilmesini emretti. Hüsrev Melik can korkusuyla her ne kadar gitmek istemese de Sultan Muizzeddin onu teskin edip oğlu ile birlikte⁶⁵ payitaht Fîrûzkûh'a gönderdi. Baba oğul Ferşâbûr⁶⁶ şehrine vardıkları zaman şehir halkı onları karşılayıp ağladılar ve hayır duada bulundular. İbnü'l-Esîr'e göre onlar Fîrûzkûh'a vardıklarında Sultan Gıyâseddin kendileri ile görüşmeyi reddetmiş ve ikisinin de hapsedilmesini emretmiştir⁶⁷. Bunun sonucunda Hüsrev Melik Garcistan'da bulunan Balervan Kalesi'nde, oğlu Melikşâh da Gur'un Seyfrûd Kalesi'nde hapsedildi⁶⁸. Cüzcânî'ye göre ağabeyine karşı isyan edip Gur bölgesine gelen Harezşâh Sultanşâh 587/1191-1192'de Hüsrev Melik ve oğlunu öldürmüştür⁶⁹.

Birinci Teberhinde Seferi

Kuzey Hindistan'da Multan ve Lahor'un yanı sıra Sind Havzası'nda da önemli yerleri ele geçirip kıyı şeridine ulaşmayı başaran Sultan Muizzeddin, bölgenin tamamına yayılmak niyetindeydi. Bu sebeple Gur ordularının 587/1197-1192 yılındaki hedefi bugünkü Hindistan-Pakistan sınırının yaklaşık 110 km. doğusunda yer alan Teberhinde Kalesi oldu. Sultan Muizzeddin burayı ele geçirmekle İslâm ordularının Delhi'ye giden yollarındaki önemli bir engeli aşmış olacaktı. Çok geçmeden Teberhinde ele geçirildi⁷⁰. Kadı Muhammed Abdusselam Nesâvî Tulekî, Teberhinde yönetimi ile görevlendirildi. Bu Kadı,

⁶¹ Cüzcânî, I, 397; Esterabâdî, 130; Badâunî, *Müntehâbü't-Tevârih*, 68; Hoca Nizâmüddin Ahmed, *Tabakât-ı Ekberî*, 37-38; Bayur, *Hindistan Tarihi*, I, 258; Merçil, *Gazneliler Devleti*, 91; Neslihan Durak, *Hindistan'a Kuzeyden Yapılan Seferler*, 71; Wolseley Haig, "Mu'izz'ud'din Muhammed Bin Sam", 39; Thomas Keightley, *A History of India*, 10.

⁶² Salim Cöhcce, *Şemsi Melikleri*, Basılmamış Doktora Tezi, Elazığ, 1986, 17.

⁶³ Fasihî, II, 741.

⁶⁴ Cüzcânî, I, 397; Ayrıca bkz. Bayur, *Hindistan Tarihi*, I, 258.

⁶⁵ Cüzcânî'de Hüsrev Melik'in oğlunun adı Behramşâh olarak geçmektedir. Bkz. Cüzcânî, I, 398.

⁶⁶ İbnü'l-Esîr'in nakillerinde geçen bu şehrin tam olarak nerede olduğuna dair kaynaklarda bir bilgi yoktur.

⁶⁷ İbnü'l-Esîr, XI, 148.

⁶⁸ Cüzcânî, I, 398; Ayrıca bkz.: Esterabâdî, 130; Badâunî, *Müntehâbü't-Tevârih*, 68; Hoca Nizâmüddin Ahmed, *Tabakât-ı Ekberî*, 38.

⁶⁹ Cüzcânî, I, 398.

⁷⁰ Badâunî, *Müntehâbü't-Tevârih*, 69; Esterabâdî, 130; Hoca Nizâmüddin Ahmed, *Tabakât-ı Ekberî*, 38; Henry Beveridge, *A Comprehensive History of India*, New Delhi, 1862, 70.

Cüzcânî'nin anne tarafından büyük babası Mecidüddin Tulekî'nin amcasının oğluydu⁷¹. Sultan Muizzüddin kaleyi korumak üzere on iki bin süvari bıraktı. Ancak Gurluların Teberhinde zaferinin yankıları Hint racalarında büyük paniğe sebebiyet verdi. Bu dönemde Kuzeybatı Hindistan'ın en büyük siyasî unsuru Çavhanlar'dı. Çavhan Racası Pithora, Sultan Muizzeddin'in ilerleyişini durdurmak için diğer Hint racalarını etrafına toplamayı başarmıştı. İki ordu Delhi'den 80 mil uzaklıkta olup Sarasvati kıyısında bulunan Tarain Köyü'nde karşı karşıya geldiler. Hint ordusunda 200.000 süvari ve 3000 fil vardı. Hintlilerin sayı bakımından büyük bir üstünlüğe sahip olmalarına rağmen Sultan Muizzeddin savaştan çekinmedi. Ancak 587/1191 yılında meydana gelen bu savaşta Müslümanlar ağır bir hezimete uğratıldılar. Sultan Muizzeddin de bir mızrak darbesi ile omuzundan yaralandı. Bu yaranın etkisi ile atından düşen sultanı bir Kalaç askeri fark edip savaş alanının dışına çıkardı. Bozguna uğrayan Gurlular hükümdarlarının öldüklerini zannettiler. Ancak daha sonra onu Kalaç askerinin yanında görünce tekrar etrafına toplandılar. Mızraklarını kırıp sedye yaptılar ve sultanı dinlenebileceği bir yere götürdüler. Bu arada Hintliler Teberhinde'yi ele geçirmeyi de başardılar. Sultan Muizzeddin Hint topraklarındaki ikinci yenilgisini aldıktan sonra yanında bulunan askerleri ile birlikte Gazne'ye döndü⁷². Sultan, savaş esnasında hükümdarlarını göremeyince korkuya kapılıp kaçan bazı askerlere Gazne'ye dönünceye kadar bir şey demedi. Fakat payitahta döndükten sonra izahat vaktinde onların boyunlarına birer yem torbası geçirilmesini ve içine arpa doldurulmasını emretti ve her kim ki yemini yemezse kılıcı ile öldüreceğini bildirdi. Bu ceza ile onları şehrin etrafında yürüttü⁷³.

İkinci Teberhinde Seferi

Sultan Muizzeddin, Hintliler karşısında uğramış olduğu yenilginin intikamını almak üzere bir yıl boyunca savaş hazırlıkları yapıp ordusunu takviye etti. Cüzcânî ve Esterabâdî'nin nakillerine göre bu orduda 120.000⁷⁴ asker bulunmaktaydı⁷⁵. Esterabâdî ilaveten Türklerden, Afganlardan ve Taciklerden oluşan bu ordudaki askerlerin miğferlerinin mücevherden, zırhlarının ise altın ve gümüşten olduğunu bildirmektedir⁷⁶. Hazırlıklar

⁷¹ Cüzcânî, I, 399.

⁷² Cüzcânî, I, 399-400; Badâunî, *Müntehâbü't-Tevârih*, 69; Esterabâdî, 131; Hoca Nizâmüddin Ahmed, *Tabakât-ı Ekberî*, 39; Wolseley Haig, "Mu'izz'ud'din Muhammed Bin Sam", 40; Ishwari Prasad, *A Short History of Muslim Rule in India*, 67-68; M. S. Nateson, *Pre-Mussalman India*, 111; Neslihan Durak, *Hindistan'a Kuzeyden Yapılan Seferler*, 72-73.

⁷³ Esterabâdî, 131; Henry Beveridge, *A Comprehensive History of India*, 70.

⁷⁴ Badâunî ordudaki asker sayısını 40.000 olarak vermektedir. Bkz. Badâunî, *Müntehâbü't-Tevârih*, 70.

⁷⁵ Cüzcânî, I, 400; Esterabâdî, 131.

⁷⁶ Esterabâdî, 131.

tamamlandıktan sonra Gurlu ordusu 588/1192-1193 yılında harekete geçti⁷⁷. İlk olarak bir yıl önce kaybedilen Teberhinde geri alındı⁷⁸. Bu arada Sultan Muizzeddin yanında bulunan ileri gelenlerden birinin ricasıyla bir önceki savaşta kendisine ihanet edenleri affedip tekrar orduya katılmalarına izin verdi. Teberhinde ele geçirildikten sonra sultan, emîrlerinden Kıvamü'l-Mülk Rüknuddin Hamza'yı Raca Pithora'ya elçi olarak gönderdi. Ondan İslâm dinini kabul etmesini ve daha önce Müslümanlara ait olan yerleri geri vermesini istedi. Raca bu elçiye çok sert bir cevap verip diğer yerli racaların da desteği ile 300.000 kişilik bir ordu topladı. Bu orduda 150 raca bulunmaktaydı. İki ordu bir kez daha Tarain Köyü'nde karşı karşıya geldi. Racalar, düşmanlarını yenilgiye uğratana ya da bu uğurda kendi inançlarına göre şehit düşene kadar savaşacaklarına yemin ettiler. Bu sebeple Sultan Muizzeddin'e bir mektup yazıp şöyle dediler: *Askerlerimizin cesaretine ve gözleriyle gördüğün Hindistan'ın kazalarından gelen ve gün geçtikçe artan sayısına yabancı değilsin. Eğer kendi canına acımıyorsan ordudaki askerlere acı. Çünkü onlar hala mutlu bir yaşam sürmeyi düşünebilirler. Senin pişman olup acele bir şekilde tövbe etmen şu an daha iyi bir çözümdür. Biz sana güvenli bir şekilde geri çekilmen için izin veriyoruz. Ama sen eğer kötü bahtında kararlıysan, düşman saflarını yaran 300'ü aşkın fillerimizle, ova aşan atlarımızla ve kana susamış askerlerimizle sabah vaktinde senin hursına yenik düşmüş askerleriyle çarpışmak için tanrılarımıza yemin ettik.* Sultan Muizzeddin mektuba şöyle cevap verdi: *Herkesçe malumdur ki benim bu diyara çektiğim askerin seçme şansı yoktur. Ben kardeşimin emri ile buraya geldim. Bu sebeple onun emri olmadan geri dönmeyeceğim. Ama bu kadar mühlet ve fırsat verdiğiniz için ben kardeşime söz bilen birini gönderip sizin durumunuzu anlattım. O da Teberhinde, Peşaver ve Multan'ın bize; geri kalan Hint şehirlerinin size kalması koşuluyla anlaşma yapmama izin verdi.* Racalar bu cevap üzerine Gurlu ordusuna bir gece baskını yapmaya karar verdiler. Sultan Muizzeddin de o akşam hemen savaş hazırlığına başladı⁷⁹. Ordusunu dört kısma ayırdı. Buna göre ilk etapta 10.000 Gurlu süvarisi düşmana saldıracak, karşı taraf harekete geçtiğinde de yaya askerlerle savaşa devam edilecekti. Müslüman birlikleri sultanın emri doğrultusunda hareket edip sabah erkenden beklemedikleri anda Hint ordusuna saldırdılar. İkinci vaktine kadar devam eden savaşı Gurlular ezici bir üstünlükle kazandılar⁸⁰. Racalardan bir kaçı öldürülürken Ecmir Racası da önce esir alınıp sonra katledildi. Bu galibiyetin ardından Gurlular Sarsaty, Hansi, Semane, Kuhram ve Ecmir'i fethettiler. Savaş sonucunda önemli ölçüde ganimet ile birlikte çok sayıda esir ele

⁷⁷ Hoca Nizâmüddin Ahmed, *Tabakât-ı Ekberi*, 39.

⁷⁸ Cüzcânî, I, 400; Henry Beveridge, *A Comprehensive History of India*, 71.

⁷⁹ Esterabâdî, 132.

⁸⁰ *Târîh-i Firîşte*'ye göre Sultan Muizzeddin 12.000 kişilik bir süvari birliğinin önünde bizzat savaşa katılmıştır. Bkz.: Esterabâdî, 132.

geçirildi⁸¹. Sultan Muizzeddin Ecmir'i Raca Pithora'nın oğlu Kuleh'e bıraktı ve burayı haraca bağladı. Daha sonra Türk emîrlerinden Kutbeddin Aybek'i Delhi'nin 140 mil kuzeyinde bulunan Kuhram yöresine atayıp Gazne'ye döndü⁸².

Sultanın payitahta dönmesinden sonra Kutbeddin Aybek Kuzey Hindistan'ın orta kesimlerinde fetih hareketlerine başladı. O ilk olarak 588/1192-1193 yılında derin ve geniş hendeği ile meşhur Merut Kalesi'ni ele geçirdi. Buradaki insanların birçoğu İslâm dinini kabul etti. Yörede bulunan tapınaklar yıkılıp camiye dönüştürüldü⁸³. Kutbeddin Aybek 589/1193-1194'da da Delhi'yi fethedip kendi başkenti yaptı. Bu tarihten itibaren Delhi, Türk hükümdarların merkezi oldu. Aynı yıl Kol (Aligarh) fethedilip İslâm topraklarına dâhil edildi⁸⁴.

Kannauç ve Benares Seferi

Kutbeddin Aybek'in başarılı gaza faaliyetlerinden sonra Sultan Muizzüddin 590/1193-1194 yılında 10. Hindistan seferini gerçekleştirdi. Gur ordusunun hedefinde zenginlikleri ve tapınakları ile ünlü Kannauç ve Benares vardı. Sultan Delhi'ye vardığı zaman Kutbeddin Aybek de ordusu ile birlikte ona katıldı. Kannauç ve Benares Racası Cayçend 300'ün üzerinde file sahipti. Çendvar ve Etave kasabaları arasında gerçekleşen savaşta Raca Cayçend yenilgiye uğrayıp fillerini ve maiyetindeki askerleri kaybetti. Sultan daha sonra Asi Hisarı'na gitti. Burası Cayçend'in hazinelerinin saklı olduğu yeri. Sultan Muizzeddin çokça ganimet ele geçirip oradan Benares'e gitti. Benares'te bulunan yaklaşık 1000 puthaneyi yıktırıp yerine camiiler inşa ettirdi. Oradan Kol Kalesi'ne döndü. Sultan Muizzeddin, Kutbeddin Aybek'i Hindistan genel valisi olarak atadıktan sonra ele geçirmiş olduğu hazineler ile birlikte muzaffer bir şekilde Gazne'ye döndü⁸⁵.

Sultan Muizzeddin Muhammed'in Gurlu Devleti'nin Başına Geçmesi

Sultan Muizzeddin'in Hindistan seferlerini gerçekleştirdiği sırada Gurlular Sultan Gıyâseddin öncülüğünde Harezmsâhlar ile savaş halindeydi. Horasan mülkiyeti üzerine gerçekleşen bu savaşlar esnasında Sultan Gıyâseddin'in Herat'ta öldüğü (27 Cemazievvel 599 Çarşamba günü/11 Şubat 1203) haberi Sultan Muizzeddin'e Tûs-Serahs sınırındayken

⁸¹ İbnü'l-Esîr, XI, 152; Hândmîr, II, 607; Fasihî, II, 747; Badâunî, *Müntehâbü't-Tevârih*, 70.

⁸² Cüzcânî, I, 400-401; Fasihî, II, 747; Badâunî, *Müntehâbü't-Tevârih*, 70. Esterabâdî, 132.

⁸³ Neslihan Durak, *Hindistan'a Kuzeyden Yapılan Seferler*, 75.

⁸⁴ Cüzcânî, I, 401; Hoca Nizâmüddin Ahmed, *Tabakât-ı Ekberî*, 39; Badâunî, *Müntehâbü't-Tevârih*, 70; Neslihan Durak, *Hindistan'a Kuzeyden Yapılan Seferler*, 75-76.

⁸⁵ Cüzcânî, I, 401; Esterabâdî, 133; Şemsüddin Muhammed el-Musevî, *Kitâb-ı Esâhhü't-Tevârih*, vr. 326a.

ulaştırıldı. Bunun üzerine Muizzeddin vakit kaybetmeden Herat'a gitti⁸⁶. Burada Sultan Gıyâseddin için yapılan taziye merasiminin ardından Sultan Muizzeddin Gurlu topraklarını hanedan üyeleri arasında taksim etti⁸⁷. Toprak paylaşımından sonra bazı Gur ileri gelenlerini de yanına alarak Gazne'ye döndü. Sultanû'l-Âzam lakabıyla Gazne'de tahta oturan Muizzeddin, Gurlular Devleti'nin yeni hükümdarı oldu (599/1203)⁸⁸.

Gurlu-Harezmşâh mücadelelerinin odak noktası haline gelen Horasan bölgesinde işler Gurluların aleyhine dönmüş, Nişâbûr ve Merv gibi önemli iki şehir kaybedilmişti. Ancak Herat, Gurluların Horasan'a saldırı üssü olma özelliğini devam ettiriyordu. Sultan Muizzeddin Gurlu idarî işlerini yoluna koyduktan sonra savaş hazırlıklarını başlattı⁸⁹. Bu arada Harezmşâh ileri gelenleri de Sultan Alâeddin Muhammed'i Horasan seferine çıkması yönünde telkin ediyorlardı. Onlara göre Sultan Gıyâseddin öldüğü için hanedan üyeleri miras kavgasına düşmüştü ve Gurlu emîrlerin çoğu Harezmşâh'ın tarafına geçmeye meyilliydi. Telkinler sonucunda Harezmşâh Alâeddin Muhammed ülke fethetme tutkusuyla harekete geçti. Cemâzelevvel 600/Ocak 1204'de kalabalık bir Harezmşâh ordusu Herat'a doğru yola çıktı⁹⁰. Kuşatma öncesinde Sultan Muizzeddin ile Alâeddin Muhammed arasında bazı yazışmalar olsa da bir anlaşmaya varılamadı. Nihayetinde Harezmşâh 1 Recep 600/5 Mart 1204'de şehri muhasara ettiler⁹¹. Yaklaşık 58 gün devam eden kuşatma sonrasında bir çare kalmadığını anlayan Herat emîri Alp Gazi, Sultan Alâeddin Muhammed Harezmşâh'a anlaşma yapmak üzere bir elçi gönderip şöyle söyledi: *Gur sultanı (Muizzeddin) bana anlaşma konusunda tam yetki verdi. Bundan sonra bizden ve Gur sultanından Horasan bölgesine hiçbir saldırı olmayacak ve böylece o bölge felaket görmeyecektir.* Alp Gazi ilaveten yüklü miktarda vergi ödemeyi de taahhüt etti⁹². Onun böyle bir karar almasında yakalanmış olduğu hastalığın da etkisi büyüktü. Alâeddin Muhammed bu barış teklifini büyük bir memnuniyetle karşılayıp kabul etti. Alp Gazi'nin şehirden çıkıp huzuruna gelerek itaat arz etmesinden sonra sultan kuşatmayı kaldırarak Merv'e doğru

⁸⁶ Alâeddin Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i Cihangüşa*, II, (Çev. Mürsel Öztürk), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988, 40; İbnü'l-Esîr, XII, 152; Reşidüddin Fazlullah Hemedânî, *Câmiü't-Tevârih- Târih-i Selâtin-i Harezm-*, (Tash. Muhammed Rûşen), Tahran, 1389, 18; Şemsüddin Muhammed el-Musevî, *Kitâb-ı Esâhhu't-Tevârih*, vr. 326a.; W. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, (Haz. Hakkı Dursun Yıldız), TTK, Ankara, 1990, 372.

⁸⁷ *Târih-i Firişte*'ye göre Sultan Muizzeddin, ağabeyinin vasiyeti üzerine hâkimiyeti ele almıştı. Bkz.: Esreabâdî, 133.

⁸⁸ Cüzcânî, I, 401; Mîrhând, IV, 788; Hândmîr, II, 607; Esterabâdî, 133-134; C.E. Bosworth, "The Eastern Fringes of The Iranian World: The End of The Ghaznavids End The Upsurge of The Ghurids", *The Cambridge History of Iran*, V, Cambridge At The Universtiy Press, UK, 1968, 164-165; Bayur, *Hindistan Tarihi*, I, 261.

⁸⁹ Cüzcânî, I, 401.

⁹⁰ Cüveynî, II, 41.

⁹¹ İbnü'l-Esîr, XII, 158.

⁹² Esasen böyle bir antlaşmaya Sultan Muizzeddin'in onay vermesi düşünülemezdi. Nitekim Cüveynî'nin ifadelerine göre Alâeddin Muhammed'in Merv'e çekilmesinden sonra Sultan Muizzüddin anlaşmadan haberdar olmuş ve Alp Gazi'yi bu sebeple görevden almıştı. Bkz. Cüveynî, II, 42.

harekete geçti. Böylece Herat şehri de Harezmsâhların tabiiyeti altına girmiş oldu. İki taraf arasındaki barış antlaşmasından üç gün sonra Alp Gazi öldü⁹³.

Sultan Muizzeddin, ağabeyinin vefatından sonra Horasan işlerinin Gurlular aleyhine akamete uğradığının farkındaydı. İlaveten Herat şehrinin de Harezmsâhlara boyun eğmesi bardağı taşıran son damla oldu. Sultan Muizzeddin hazırlamış olduğu büyük bir orduyla Harezmsâhların başkenti Gürgenç'i muhasara etmek üzere harekete geçti⁹⁴.

Sultan Muizzeddin'in Gürgenç Muharasası ve Yenilgisi (601/1204)

Harezmsâh Alâeddin Muhammed Herat valisi Alp Gazi'ye boyun eğdirdikten sonra Merv'e doğru çekilmiş ve şehir dışında ordularını konuşlandırmıştı. Horasan'da olup bitenden haberdar olan, üstelik Herat'ın kaybedilmesinden oldukça infiâl duyan Sultan Muizzeddin 601/1204 yılında Gürgenç şehrine doğru ilerledi. Gurlu orduları Meymend civarına varınca sultan Harezmsâh'a gitmek üzere başka bir yola saptı. Bu arada Alâeddin Muhammed de Gur sultanının kendi ülkesine bir sefer düzenlediğini haber almıştı. Ancak o mücadeleyi Horasan'da devam ettirmek istiyordu. Bu sebeple Sultan Muizzeddin'e haber gönderip *dön de savaşalım. Aksi halde ben önce Herat'a ardından da Gazne'ye yürüyeceğim* dedi⁹⁵. Muizzeddin gönderdiği cevapta *o zaman olduğu gibi belki yenilirsin. Fakat Harezmsâh bizi bir araya toplar karşılığını verip Gürgenç muhasarasında kararlı olduğunu bir kez daha gösterdi. Gur sultanını Horasan'da savaşma konusunda ikna edemeyen Alâeddin Muhammed de ondan önce payitahtına varmak gayesi ile derhal yola çıktı. Cüveynî'ye göre iki hükümdar Gürgenç'e daha erken varmak konusunda adeta yarışa girmişti*⁹⁶. Alâeddin Muhammed, Sultan Muizzeddin'den önce şehre varıp Gurluların hareketi hakkında halkı bilgilendirdi. Harezmsâh halkı topyekûn silahlanarak şehirlerini müdafaa pozisyonuna geçtiler. Bu arada şehirde bulunan Şafî fakihî İmam Şihâbüddin Hivekî minberlerde *canını ve malını korurken öldürülen kimse şehittir* mealindeki hadisi okumakla şehir halkının direncini yükseltti⁹⁷.

⁹³ Cüveynî, II, 41; İbnü'l-Esîr, XII, 158; İbrahim Kafesoğlu, *Harezmsâhlar Devleti Tarihi*, TTK, Ankara, 1984, 156.

⁹⁴ Sultan Muizzeddin'in Hindistan fütuhâtını aktaran kaynaklarda onun 600/1203 yılında yeni bir Hindistan seferine çıktığına dair bir bilgi bulunmamaktadır. Yalnız İbnü'l-Esîr, Alâeddin Muhammed'in Herat'ı kuşatma altına aldığı esnada Sultan Muizzeddin'in asker toplamak üzere Lahor'a gittiğini kaydetmektedir. (Bkz. İbnü'l-Esîr, XII, 158.) Diğer kaynaklarda geçmemesine rağmen İbnü'l-Esîr'in vermiş olduğu bilgiler daha akla yatkın görünmektedir. Nitekim onun Gazne'de bekleyip Harezmsâhlara Herat kuşatması esnasında mukavemet göstermemesi düşünülemez.

⁹⁵ İbnü'l-Esîr, XII, 159.

⁹⁶ Cüveynî, II, 42.

⁹⁷ Cüveynî, II, 42.

Cüzcânî'ye göre iki taraf arasındaki ilk karşılaşma Ceyhun Nehri kanallarından biri olan Kara Su'da gerçekleşti⁹⁸. İbnü'l-Esîr ise çarpışma öncesinde Alâeddin Muhammed'in Kara Su Nehri'ni Gur ordularının geçiş noktalarına akıttığını ve bu sebeple Gurluların kırk gün sonra Gürgeç'e ulaşabildiklerini ifade etmektedir⁹⁹.

Cüveynî'nin *karınca ve çekirge sürüsü kadar kalabalık* olarak vasıflandırdığı Gur ordusu Kara Su civarında gerçekleşen savaşta büyük kayıplar verdi. Öldürülenler arasında daha önce Herat emîrliği vazifesini yürüttüğünü gördüğümüz Hüseyin el-Mergânî de bulunuyordu. Bununla birlikte Harezşâhların da kayıpları çoktu. Hatta savaşta ele geçirilen Harezmlî esirler de Sultan Muizzeddin'in emriyle oracıkta öldürüldüler¹⁰⁰.

Birinci karşılaşma iki taraf açısından kesin bir netice vermese de Alâeddin Muhammed sayıca üstün Gur ordularına karşı uzun bir süre direnemeyeceğine kanaat getirmiş olacak ki Karahıtayların yardımına müracaat etti¹⁰¹. Bu sırada Mâverâünnehir'de bulunan Karahıtaylar savaş hazırlıklarını tamamlayıp vakit kaybetmeden Gurlular üzerine harekete geçtiler¹⁰². Tayangu önderliğindeki Karahıtay ordularının yanında Semerhand hükümdarı Sultan Osman da birlikleri ile hazır bulunmaktaydı. Böylesine nazik bir süreçte ordusunun tamamının iki taraf arasında sıkışıp imha edileceği fikrine kapılan Sultan Muizzeddin geri çekilme kararı aldı. Cüzcânî'ye göre Gur birliklerinin geri çekilmesinin asıl sebebi savaş alet ve edevatının yetersizliği, yiyecek temininin sağlanamaması ve seferin oldukça uzun sürmesiydi¹⁰³. Sultan Muizzeddin'in almış olduğu kararla birlikte Gurlular Ceyhun Nehri boyunca Belh'e doğru geri çekildiler. Hatta Muizzeddin çekilme öncesinde büyük bir telaşa kapılıp bütün ağırlıklarını yaktırmış, bir kısım at ve develerini de itlaf ettirmişti¹⁰⁴. Harezşâh Alâeddin Muhammed ordularına Gurluları takip etmeleri yönünde emir verdi. Gurluların gayri nizami geri çekilişleri Hezâresb'e kadar devam etti. Burada kendilerine yetişen Harezşâhlarla bir kez daha savaşa tutuştular. Harezşâhlar Sultan Muizzeddin'in ordusunun sağ kanadına saldırarak sancağı ele geçirdiler. Gur emîr ve ileri gelenlerinin çoğu esir edildi. Alâeddin Muhammed yenilgiye uğrattığı düşmanını daha fazla takip etmeyerek ele geçirdiği çok sayıda mal, fil, at ve deve gibi savaş ganimetleri ile payitahtına geri döndü¹⁰⁵.

⁹⁸ Cüzcânî, I, 402.

⁹⁹ İbnü'l-Esîr, XII, 159; Esterabâdî, 134.

¹⁰⁰ Cüveynî, I, 42; Cüzcânî, I, 402; İbnü'l-Esîr, XII, 159.

¹⁰¹ Hamdullah Müstevfî, *Târih-i Güzide*, 406.

¹⁰² Bosworth, "The Political and Dynestic History of the Iranian World", 165.

¹⁰³ Cüzcânî, I, 402; Esterabâdî, 134.

¹⁰⁴ Esterabâdî, 134; Kafesoğlu, *Harezşâhlar Tarihi*, 159.

¹⁰⁵ Cüveynî, I, 42.

Sultan Muizzeddin için tehlike henüz geçmiş değildi. Bir kere harekete geçmiş bulunan Karahıtaylar da mağlup Gurlu ordusunu tamamen imha ve geriye kalan ganimeti müsadere etmek üzere takiplerini sürdürüyorlardı. Sultan Muizzeddin sayıca azalan ordusuyla Endhûd'a sığındığında Tayangu birlikleri şehri dört bir yandan kuşattılar. Burada Gurlu öncü birlikleri kumandanı Hüseyin b. Harmil başarılı bir karşı koymayla çok sayıda Karahıtay askerini öldürmeye muvaffak oldu. Akabinde Sultan Muizzeddin'in huzuruna çıkarak düşmanlarının nasıl bertaraf edilebileceği yönünde şöyle söyledi: *İslâm orduları kâfirleri takip etmeli ve onları beklenmedik bir şekilde yenilgiye uğratıp zafer kazanmalıdır.* Hüseyin b. Harmil bu fikriyle ilk etapta yenilgiye uğrattığı Karahıtayları bir daha toparlanmalarına fırsat vermeden yok etmek istiyordu. Ancak Sultan Muizzeddin kumandanının savaş yanlısı telkinine aldırış etmeyerek kendisine şu şekilde cevap verdi: *Ben geçen yıl böyle bir karşılaşma için fırsat aradım. Asla geri durmayacağım. Yarın şafakta Allah'ın rehberliği ile yüz yüze savaşacağız. O zaman Allah'ın zaferi kime nasip edeceğini göreceğiz.* Ben inancım uğruna savaşıma erdemini edindim. Hüseyin b. Harmil'in sultanının emrine itaat etmekten başka çaresi yoktu. Ancak ordunun uzun süredir çekilme sürecinde olması tabii bir bitkinliğe sebebiyet vermiş, binekler de bir deri bir kemik kalmıştı. Bu surette sayıca üstün ve soğukkanlı Karahıtay ordusuna mukavemet etmek imkânsızdı¹⁰⁶. Koşullar tamamen Sultan Muizzeddin'in aleyhine olmasına rağmen gün ağardığında tekrar savaşa girdi. Ancak Karahıtaylar karşısında büyük bir yenilgiye uğrayan Muizzeddin, Cüveynî'ye göre 50 bin askerinin maktul düşmesinden sonra geriye kalan 100 askeri ile Endhûd Kalesi'ne sığındı¹⁰⁷. Cüzcânî sultanın çetresinin düşman birlikleri tarafından atılan oklardan dolayı oklu kirpiye benzediğini bildirmektedir¹⁰⁸.

Sultan Muizzeddin'in mahsur kaldığı kaleden çıkması imkânsızken imdadına Semerkant hükümdarı Sultan Osman yetişti. O bir İslâm padişahının kâfirlere esir düşüp öldürülmesini Müslümanlık gururuna aykırı bulduğundan iki taraf arasında arabulucu rolünü üstlendi. Sultan Osman'ın barış yanlısı teşebbüsleri neticesinde anlaşma sağlandı. Buna göre Gurlular yanlarında ganimet namına ne varsa bunları Karahıtaylara teslim edeceklerdi. Anlaşma yapıldıktan sonra Sultan Muizzeddin kendi tarihinde uğramış olduğu en büyük yenilgilerden biriyle payitahtı Gazne'ye döndü¹⁰⁹.

¹⁰⁶ Cüzcânî, I, 403.

¹⁰⁷ Esterabâdî, 134; Cüveynî, I, 44; Hoca Nizâmüddin Ahmed, *Tabakât-ı Ekberî*, 41.

¹⁰⁸ Cüzcânî, I, 403. Yine Cüzcânî'ye göre sultan asla savaşmaktan geri durmuyordu. Fakat çetresinin bu şekilde ok yağmuruna tutulduğunu gören Sultan'ın Türk gûlamlarından Abya Cuki adında biri onun atının eyerini eline geçirerek Endhüd Kalesi'ne kadar ardına bakmadan devam etti.

¹⁰⁹ Cüzcânî, I, 403; Cüveynî, I, 44; İbnü'l-Esîr, XII, 161; Mîrhând, IV, 788; Hândmîr, II, 607; Hamdullah Müstevfî, *Târîh-i Güzide*, 406; Esterabâdî, 134; Şebânkâreî, 123; Kadî Ahmed Gaffarî-î Kazvinî, *Târîh-i Cihan Ârâ*, (Neşr. Seid Ebû'l-Kâsım Marâşî), İmtigâh-ı Serçeşme, Tahran, 1963, 132.

Sultan Muizzeddin Endhûd Kalesi'nde bulunduğu esnada kendisinde bir süre haber alınmaması öldüğü yönünde şayiaların ortaya çıkmasına ve memleketin çeşitli yerlerinde isyan hareketlerine sebep olmuştu. Bu sebeple Muizzeddin ilk olarak bu isyanları bastırdı. Ardından Hindistan seferi için hazırlıklara başladı. Ülkesinde çıkan isyanlar esnasında Harezşâh Alâeddin Muhammed'in gönderdiği 10 kişilik barış heyetini de memnuniyetle kabul etti ve iki taraf arasında geçici barış imzalandı. Hatta Sultan Muizzeddin elçilerle gönderdiği haberde dilediği zaman Harezşâh hükümdarına yardım edeceği vaadinde de bulundu¹¹⁰. Hamdullah Müstevfî'ye göre Belh ve Herat'ın Gurlularda; Nişâbûr ve Merv'in Harezşâhlarda kalması koşuluyla anlaşmaya varıldı¹¹¹.

Sultan Muizzeddin'in Son Hindistan Seferi ve Ölümü

Harezşâhlar ve Karahıtaylarla yapılan savaşlarda Sultan Muizzeddin'in öldürüldüğü yönünde çıkan dedikodular Gazne ile sınırlı kalmamış, Kuzey Hindistan taraflarına da yayılmıştı. İbnü'l-Esîr'e göre bu dedikoduları çıkaran Aybek Balter adında bir gûlamdı. O, Karahıtaylarla yapılan savaş esnasında kaçarak Hindistan'a gelmiş ve Multan'a giderek orada bulunan nâibi öldürüp şehri zapt etmişti. Öte yandan Multan ve Lahor arsında meskûn olup Gurluların eski düşmanlarından olan Gokhar Kabilesi mensupları¹¹² da isyan bayrağını çekmişlerdi. Bu isyandan haberdar olan Sultan Muizzeddin Hindistan genel valisi Kutbeddin Aybek aracılığı ile elçiler göndererek isyancıların girişimlerinden vazgeçmesini istedi. Ancak onlar isyanlarına devam edip Lahor'u ele geçirmek amacıyla hazırlık yapmaya başladılar¹¹³. Badâunî'ye göre Kutbeddin Aybek Gokharlılarla birkaç defa savaşmış, onları her defasında yenilgiye uğratmış ancak kabile mensupları isyancı tavırlarından vazgeçmemişlerdi¹¹⁴. Cüzcânî Gokhar Kabilesi'nin isyanının diğer bazı kabileleri de etkilediğini ve onların itaatten çıktıklarını belirtmektedir¹¹⁵.

¹¹⁰ Cüveynî, I, 44-45; İbnü'l-Esîr, XII, 159-160.

¹¹¹ Hamdullah Müstevfî, *Târîh-i Güzide*, 406.

¹¹² Esterabâdî Gokharlar hakkında şu bilgileri aktarmaktadır: *Bu Gokharların dini ve milliyeti yoktu. Onların bir adetleri şöyleydi: kız çocukları olduğunda onu hemen evin kapısının önüne bırakırlardı ve "bu kızı kendisine eş olarak alacak kimse yok mu?" derlerdi. Eğer birisi kabul ederse o kızı ona verirlerdi. Aksi takdirde kız çocuğunu öldürürlerdi. Bu sebeple onlarda erkek nüfusu kadın nüfusundan fazlaydı. Onlarda bir kadın birkaç kocaya sahip olurdu. Bu eş kocalarından birini ziyaret ettiği zaman kapıya diğer kocalarının kendisinin burada olduğunu anlaması için bir işaret bırakırdı. Onların Müslümanlar üzerine olan akınları Sultan Muizzeddin'in yönetiminin sonuna kadar devam etti. Bkz.: Esterabâdî, 134.*

¹¹³ İbnü'l-Esîr, XII, 160; Hoca Nizâmüddin Ahmed, *Tabakât-ı Ekberî*, 41; Wolseley Haig, "Mu'izz'ud'din Muhammed Bin Sam", 47; Ishwari Prasad, *A Short History of Muslim Rule in India From the Conquest of Islam To the Death of Aurangzeb*, 72;

¹¹⁴ Badâunî, *Müntehâbü't-Tevârih*, 72.

¹¹⁵ Cüzcânî, I, 403; ayrıca bkz.: Wolseley Haig, "Mu'izz'ud'din Muhammed Bin Sam", 47.

Bu gelişmeler neticesinde Sultan Muizzeddin Hindistan seferine çıkmak üzere 5 Rebülevvel 602/20 Ekim 1205'de Gazne'den ayrıldı. O ayrıca Kutbeddin Aybek'e haber göndererek orduları ile birlikte kendisine katılmasını istedi. Muizzeddin Lahor'a vardığında kış mevsimi gelip çatmıştı. İki taraf arasında 25 Rebülahir 602/9 Aralık 1205'de¹¹⁶ başlayan savaşta Kutbeddin Aybek'in de yetişmesi ile Gurlular Gokharları ağır bir yenilgiye uğratarıp kılıçtan geçirdiler. Cüzcânî, *isyancıların kanı nehir gibi akıtıldı* demektedir. Muizzeddin bu kalkışmayı bastırdıktan sonra kış mevsimini Lahor'da geçirip tekrar Gazne'ye dönmek üzere yola çıktı. Nitekim o bir önceki yıl uğramış olduğu Karahıtay yenilgisinin intikamını almak niyetindeydi¹¹⁷.

Ordular Lahor ile Gazne arasında, Celum Nehri kıyısında bulunan Demik menziline geldiklerinde dinlenmek için kamp kurdular. Bu arada ataları ya da akrabaları birkaç gün önce öldürülen 20 Gokhar mensubu suikastçı da Gurluları takip ederek aynı yere kadar gelmişlerdi. Sultanın otağı görevli hassalar tarafından kuruldu. 3 Şaban 602/15 Mart 1206'de suikastçılardan biri otağ muhafızını yaraladı. Ortaya çıkan kargaşada diğerleri de gelip otağın arka tarafını hançerleri ile kesip içeri girdiler ve uyumakta olan sultanı 22 yerinden bıçaklayıp öldürdüler. Vezir Hoca Müeyyedü'l-Mülk b. Hoca Muhammed Sicistânî suikastçılardan bazılarını ele geçirip korkunç bir şekilde öldürdü¹¹⁸. Mîrhând ve Hândmîr'e göre Sultan Muizzeddin'e suikast düzenleyen kişi İsmâîlî fedailerinden biriydi ve o göğsünde sakladığı hançerle sultanı öldürmüştü. Hamdullah Müstevfî ve Yahya Kazvinî ise sultanın uyku esnasında değil namaz kılariken öldürüldüğünü söylemektedirler¹¹⁹. Sultan Muizzeddin'in naaşı 22 Şaban 602/3 Nisan 1206'de Gazne'ye getirtilerek defnedildi¹²⁰.

Sultan Muizzeddin Gazne melikliği ile birlikte 32 yıl 4 ay hüküm sürmüştü. Hayatının sonuna doğru Horasan toprakları elden çıksa da Kuzey Hindistan, Afganistan ve Gur bölgesi ülke toprakları içerisinde yer alıyordu. Ayrıca Hindistan fütuhâtından elde edilen ganimetlerle hazineler dolup taşmıştı. Sultan Muizzeddin Muhammed b. Sâam kudretli bir hükümdardı. Cesaret ve inancı ile zamanın Ali b. Ebû Talib'i olarak telakki edilmekteydi. O sadece bir kız evlada sahipti. En büyük merakı Türkistan'dan Türk çocukları getirip yetiştirmektir. Öyle ki gûlamlarının çoğu Türk ırkındandı. Rivayete göre sultanın güvenilir adamlarından biri bir gün kendisine *sen ki kudretli bir hükümdarsın. Sen ki İslâm'ın*

¹¹⁶ İbnü'l-Esîr, XII, 177.

¹¹⁷ Cüzcânî, I, 403; Fasihî, II, 757; Neslihan Durak, *Hindistan'a Kuzeyden Yapılan Seferler*, 77.

¹¹⁸ Esterabâdî, 134; Badâunî, 72-73.

¹¹⁹ Mîrhând, IV, 788; Hândmîr, II, 607; Hamdullah Müstevfî, *Târîh-i Güzide*, 407; Kazvinî, 93; krş.: *Kitâb-ı Esâhü't-Tevârih*, vr. 327b.

¹²⁰ Esterabâdî, 135.

savunucususun. Keşke senin oğulların olsaydı da bu hükümdarlık senin soyundan devam etseydi dedi. Sultan Muizzeddin şöyle cevap verdi: *Diğer hükümdarlar bir ya da bir kaç çocuğa sahip olabilirler. Benim ise bin tane oğlum var. Onlar Türk bendeğânlarıdır. Onlar benim mirasçılardır ve benden sonra adım hutbelerde onların sayesinde kalacaktır*¹²¹. Gerçekten de Sultan Muizzeddin ile birlikte Hindistan seferlerine katılan Türk gûlamlarından Taceddin Yıldız (1207-1210) Gazne'de, Kutbeddin Aybek (1206-1210) Delhi'de, Nasreddin Kabaca (1206-1228) ise Uçç ve Multan'da hükümdarlık makamına eriştiler. Bilhassa Kutbeddin Aybek'in temellerini attığı Delhi Türk Sultanlığı, Kuzey Hindistan'da Türk kültürünün yerleşmesine önemli katkılar sundu ve bu katkılar etkileri günümüze kadar devam edecek olan bir oluşumun başlangıç noktası olarak sayıldı¹²².

Sultan Muizzeddin halka karşı iyi davranır, adaletle muamele ederdi. Aralarında şeriatın icabına göre hüküm verirdi. Cumartesi, Pazar, Pazartesi ve Salı günlerinde Gazne kadısı huzura çıkardı. Bu sırada emîr-i hâcib, emîr-i dâd ve emîr-i berid de hazır bulunurdu. Kadının verdiği hükümler aynı şekilde uygulanırdı. Devlet işleri böylece adaletli bir şekilde yürütülmekteydi¹²³.

Sultanü'l-Muazzam Muizzü'd-Dünya Ve'd-Din Ebû'l-Muzaffer Muhammed b. Sâm Nâsır-ı Emirü'l-Mü'minin künyesi ile maruf olan Sultan Muizzeddin Gur tahtına geçinceye kadar Şihâbüddin ismi ile anılmaktaydı. Tahtta kaldığı süre boyunca Sadr-ı Şehid Nizamüddin Ebû Bekr ve Şerefüddin Ebû Bekr saray kadılığı; Şemsüddin Belhî ve kendisinden sonra da oğlu ordu kadılığı görevini yürütmüşlerdi. Ziyâü'l-mülk Dermensî, Müeyyedü'l-Mülk Muhammed Abdullah Sencerî ve Şemsü'l-Mülk Abdülcebbar Keydanî, Sultan Muizzeddin'in vezirleri idiler. Onun döneminde Gur ordularının sağ cenahını Türk emîrlere oluşturup siyah sancak; sol cenahını Gur melik ve emîrleri oluşturup kırmızı sancak taşırlardı¹²⁴.

Sonuç

Gurlular XII. asrın ikinci yarısı ile XIII. asrın başları arasında Afganistan ile Herat arasında kalan dağlık bölgede müstakil ve bağımsız bir devlet kurmuşlardır. Hanedanın bölgedeki varlığı X. asrın ortalarına kadar gitmektedir. Kuruluş süreçlerinde önce Gazneliler ve daha sonra da Büyük Selçuklular olmak üzere Türk-İslâm tarihi atmosferinde dönemin en güçlü devletleri ile karşı karşıya gelmişlerdir. İlk olarak Gaznelilerle savaştan Gurlular, Gazneli Sultan Mahmud tarafından yenilgiye uğratarak tabiiyet altına alınmışlardır.

¹²¹ Cüzcânî, I, 410.

¹²² Cöhce, *Şemsi Melikleri*, 15-16.

¹²³ İbnü'l-Esîr, XII, 181.

¹²⁴ Cüzcânî, I, 410; Hândmîr, II, 607.

Gaznelilerin zayıflamaya başlaması ile de bu defa Selçukluları metbû olarak tanıyan Gurlular, Selçuklu sultanı Sencer'in ölümüne kadar bu metbûiyeti devam ettirmişlerdir.

Sultan Alâeddin Hüseyin döneminde bağımsızlığını kazanan Gurlular Devlet'i Sultan Gıyâseddin'in tahtta kaldığı sürede en parlak zamanını yaşamıştır. Bu dönemde Gurlular bir yandan Selçuklulardan boşalan Horasan topraklarını ele geçirirken öte yandan Kuzey Hindistan'a düzenledikleri seferlerle bölgenin stratejik noktalarını hâkimiyetleri altına almışlardır.

Sultan Muizzeddin ağabeyi Sultan Gıyâseddin'den sonra tahta çıkmış ve Gurlular Devleti'nin yükselme devrinin son padişahı olarak birçok başarı elde etmiştir. Gazne'nin Gurlular tarafından 569/1173-1174 yılında fethedilmesi ile şehrin yönetimine tayin edilen Sultan Muizzeddin, Sultan Gıyâseddin'in ölümüne kadar bu görevde kalmıştır. Türk devlet yapısında örneklerine tesadüf edilen ikili yönetim sistemi Gurlularda da tezahür etmiş ve iki kardeş kırk yılı aşkın bir süre Gurlular Devleti'ni başarılı bir şekilde idare etmişlerdir. Üstelik Gıyâseddin ve Muizzeddin'in tahtta kaldığı dönem devletin en parlak zamanı olarak tarihe geçmiştir.

Sultan Gıyâsüddin Horasan işleri ile meşgul olup kendilerini Selçukluların mirasçısı olarak gören Harezmsâhlara karşı mücadele ederken; Sultan Muizzeddin Kuzey Hindistan fütuhâtına yönelmiştir. Kardeşlerin vermiş oldukları mücadele ile bir yandan Harezmsâhların Horasan istikametinde ilerleyişleri yaklaşık yarım asır durdurulmuş öte yandan Kuzey Hindistan'da çok önemli fetih hareketleri gerçekleştirilmiştir.

Sultan Muizzeddin'in Kuzey Hindistan'a gerçekleştirdiği seferlerde yegâne destekçileri küçüklükten satın alıp yetiştirdiği Türk gûamları olmuştur. Kendisi 602/1206 yılında bir varis bırakmadan vefat etmesine rağmen Hindistan seferlerine iştirak eden Türk gûamlar, onun adını bölgenin çeşitli yerlerinde kurdukları devletlerle yaşatmışlardır. Bugün Hindistan tarihinde önemli bir yer edinen Türk devletlerinin şekillenmesinde Sultan Muizzeddin'in gerçekleştirdiği seferlerin yadsınamaz bir gerçek olduğu muhakkaktır. Nitekim Delhi Türk Sultanlığı'nın kurucusu olarak sayılabilecek Kutbeddin Aybek, Uçç ve Multan'ı bir dönem elinde bulunduran Nasreddin Kabaca ve Gazne hâkimi Taceddin Yıldız, Sultan Muizzeddin'in seferlerine katılan Türk gûamlar arasındadır.

Kaynakça

el-Cüzcânî, Ebû Amr Minhâcüddîn Osmân b. Sirâciddîn Muhammed, *Tabakât-ı Nâsirî*, I, tsh.: Abdulhay Habibî, Encümen-i Târîh-i Afganistan, Kabil, 1342.

Muhammed Abdul Ghafur, *The Goriids History, Culture and Administration 543-612/1148-1215-16*, Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde der Philosophischen Fakultät der Universität, Hamburg. 1960.

İbnü'l-Esîr, Ebû'l-Hasan İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, *el-Kâmil fi't-Târih*, XI, (Çev. Abdülkerim Özeydın), Bahar Yayınları, İstanbul. 1987.

Hasan b. Şihâh b. Hüseyin Yezdî, *Câmiü't-Tevârih Hasenî*, Faith, nr. 4307.

Hândmîr, Gıyâsüddîn Hândmîr b. Hâce Hümâmüddîn Muhammed b. Hâce Celâlüddîn Muhammed, *Târîhu Habibi's-Siyer fi Ahbâr-ı Efrâd-ı Beşer*, II, Kitabhâne-i Hayyâm, Tahran, 1333, 605.

Öntürk, Vural, *Gurlular Devleti'nin Siyasî Tarihi*, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Van, 2020.

Hamdullah Müstevfî, Ebû Bekir b. Ahmed b. Nasr Müstevfî Kazvînî, *Târîh-i Güzide*, (Tah. Abdü'l-Hüseyin Nevâhî), Müesseset-ü İntişârât-ı Emîr-i Kebîr, Tahran, 1387.

Esterabadi, Muhammed Kasım Hinduşah, *Târîh-i Firişte*, (Musahhih. Muhammed Rıza Nasrî), Merkez Tahkikat Rayâne-i Kâime, İsfahan, t.y.

Şemsüddin Muhammed el-Musevî, *Kitâb-ı Esâhhü't-Tevârih*, Turhan Sultan, nr. 224.

Ahmet Cevdet Paşa, *Kısa-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1972.

Reşîdüddin Fazlullah Hemedânî, *Câmi'ü't-Tevârih*, (Çev. Erkan Göksu-H. Hüseyin Güneş), Selenge Yayınları, İstanbul, 2011.

Mîrhând, Seyyid Hamîdüddîn Muhammed b. Burhânüddîn Hâvendşâh b. Kemâlüddîn, *Ravzatü's-Safâ fi Sîreti'l-Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ*, IV, (Neşr. Abbas Zeryab), İntişârât-ı İlmî, Tahran, 1338.

Habib, Muhammed "Shihabuddin of Ghur", *Politics And Society During The Early Medieval Period, Collected Works of Professor Mohammad Habib*, New Delhi, 1981, 105-143.

Bayur, Yusuf Hikmet, *Hindistan Tarihi*, I, TTK, Ankara, 1987.

Köymen, Mehmet Altay, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, V, TTK, Ankara, 1991.

Ayan, Ergin, *Horasan ve Civarındaki Oğuz Boyları*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2007.

el-Bedâunî, Abdu'l-Kadir İbn Mülûk Şah, *Müntehâbü't-Tevârih*, (İng. Terc: George S.- A. Ranking), Renaissance Publishing House, Delhi, 1986.

- Fasih Hâfî, Ahmed b. Muhammed, (1384). *Mücmel-i Fasihî*, II, tsh.: Muhsin Nâci Nasrabâdî, Esâtir, Tahran.
- Yahya Kazvinî, Yahya b. Abdüllatif, *Lubbû't-Tevârih*, İntişârât-ı Bünyâd, Tahran, 1343.
- Siddiqui, Iktidar Husayn, "Gurlular", *DİA*, XIV, İstanbul, 1996, 207-211.
- Hudûdü'l-Âlem Mine'l-Meşrik ile'l-Mağrib*, (Çev. Abdullah Duman-Murat Ağarı), Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2008.
- Neslihan Durak, *Hindistan'a Kuzeyden Yapılan Seferler*, ASAM, Ankara, 2000.
- Haig, Wolseley, "Mu'izz'ud'din Muhammed Bin Sam of Ghur and the Earlier Slave Kings of Delhi", *The Cambridge History of India*, III, Delhi, 1958, 38-73.
- Grenard, Fernand, *Babur*, (Nşr. Orhan Yüksel), MEB Yayınları, İstanbul, 1971.
- Özcan, Azmi, "Multan", *DİA*, XXXI, İstanbul, 2006, 548-549.
- Ishwari Prasad, *A Short History of Muslim Rule in India From the Conquest of Islam To the Death of Aurangzeb*, Indian Press, Allahabad, 1931.
- Dames, M. Longworth, "Gurîler", *İ.A.*, IV, İstanbul, 1997, 826-830.
- Thomas Keightley, *A History of India From The Earliest Times To The Present Day*, London 1847.
- Nizami, Khaliq Ahmad, "Gucerât", *DİA*, XIV, İstanbul, 1996, 171-173.
- Hoca Nizâmüddin Ahmed, *Tabakât-ı Ekberî*, İng. (Terc. B. De), Kalkütta, 1913.
- Bayley, Edward Clive, *The History of India As Told By Its Own Historians The Lokal Muhammadan Dynasties -Gujarat-*, London, 1886.
- Nateson, M. S, *Pre-Mussalman India*, New Delhi, 2000.
- Abbas Rızvî, Saiyid Athar, "Lahor", *DİA*, XXVII, Ankara, 2003, 57-58.
- Bosworth, C. E., "The Early Islamic History of Ghur" *The Medieval History of Iran, Afghanistan and Central Asia*, London, VI, 1961, 116-134.
- Salim Cöhce, *Şemsi Melikleri*, Basılmamış Doktora Tezi, Elazığ, 1986.
- Beveridge, Henry, *A Comprehensive History of India*, New Delhi, 1862.
- Alâeddin Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i Cihangüşa*, II, (Çev. Mürsel Öztürk), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988.
- Reşidüddin Fazlullah Hemedânî, *Câmiü't-Tevârih- Târîh-i Selâtin-i Harezm-*, (Tash. Muhammed Rûşen), Tahran, 1389.

Bosworth, C.E., "The Eastern Fringes of The Iranian World: The End of The Ghaznavids End The Upsurge of The Ghurids", *The Cambridge History of Iran*, V, Cambridge At The Universtiy Press, UK, 1968, 157-166.

Kafesoğlu, İbrahim, *Harezmşahlar Devleti Tarihi*, TTK, Ankara, 1984.

Kanar, Mehmet, *Farsça-Türkçe Sözlük*, Say Yayınları, İstanbul, 2015.

Palabıyık, Hanefi, "Gaznelilerin Hindistan Seferleri", *Ekev Akademi Dergisi*, 11/XXXII, 2007, 139-152.

Taneri, Aydın, "Candar", *DİA*, VII, İstanbul, 1993, 145.